

JERZY J. WIATR
TADEUSZ GESEK
STEFAN SZOSTKIEWICZ

OPINIE SPOŁECZEŃSTWA O WOJSKU

S p i s t r e ś c i

WSTĘP	1
OGÓLNY PRZEGLĄD OPINII O WOJSKU	2
Opinie o funkcji społecznej wojskowej służby zasadniczej	2
Ocena wojska współczesnego w porównaniu z przedwrześnieowym	16
Ocena wyposażenia technicznego armii polskiej	17
Popularność rodzajów broni	25
STEREOTYPY MILITARNE	30
Ocena tradycji wojskowych	31
Stereotypy żołnierzy różnych narodowości	34
KONTAKTY SPOŁECZEŃSTWA CYWILNEGO Z WOJSKIEM	40
Kontakty osobiste z kadrami wojskową	40
Zainteresowanie problematyką wojskową w różnych środowiskach	46
ZAKOŃCZENIE	50
STRUKTURA BADANEJ ZBIOROWOŚCI	54

W a r s z a w a

O B O P

1 9 6 1

WSTĘP

Zbiorowość badaną stanowili dorośli mężczyźni w wieku 18-65 lat zamieszkali na terenie wszystkich województw w miastach i na wsi.

Badania przeprowadzono w oparciu o próbę losową dobraną metodą "quota" /dobór proporcjonalny/. Przy doborze próby ludności miejskiej /tylko mężczyźni pracujący/ wykorzystano aktualne statystyki zatrudnienia, uwzględniając jako kryteria doboru proporcjonalnego kategorie wieku i kategorie społeczno - zawodowe. Próba ludności wiejskiej została dobrana przy wykorzystaniu danych z "Rocznika statystycznego 1960", przy czym jako kryteria doboru uwzględniono kategorie wieku i podział na zatrudnionych w rolnictwie /w gospodarstwach indywidualnych, spółdzielczych i państwowych/ oraz na zatrudnionych poza rolnictwem. Akcję ukończono w lipcu 1961 r.

Liczebność próby zaplanowanej wynosiła 2500 osób /mężczyzn/. W toku realizacji otrzymane 2385 wypełnionych ankiet co stanowi 95,5 % zaplanowanej próby. Poniżej przeciętnej reprezentowana jest w badaniach ludność wiejska - 90,2 %, natomiast odsetek ludności miejskiej wynosi w stosunku do liczby planowanej 100,6 %.

Bliższe dane charakteryzujące badaną populację znajdują się w załączniku do niniejszego opracowania /"Struktura badanej zbiorowości"/.

OGÓLNY PRZEGLĄD CIENII O WOJSKU^{x/}

Opinie o funkcji społecznej wojskowej służby zasadniczej

Podstawę przeprowadzonej w niniejszym rozdziale analizy, stanowią odpowiedzi na grupę pytań dotyczących:

- a/ poglądów na temat potrzeby służby wojskowej;
- b/ oceny służby wojskowej z punktu widzenia jej wpływu na przygotowanie mężczyzn do samodzielnego życia, zorientowanie ich w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych oraz ich aktywność w życiu gospodarczym;
- c/ opinii o ujemnych stronach zasadniczej służby wojskowej.

Zespół tych pytań nie wyczerpuje postawionego problemu, pozwała jednak na dokonanie analizy ważnych aspektów opinii społeczeństwa w sprawie funkcji społecznych wojskowej służby zasadniczej.

Poglądy badanej zbiorowości na potrzebę wojskowej służby zasadniczej, opracowano na podstawie analizy odpowiedzi na pytanie: "Która z podanych obok opinii najbardziej odpowiada Pana przekonaniom?"

1. Służba wojskowa jest potrzebna każdemu młodemu mężczyźnie
2. Służba wojskowa jest potrzebna tylko niektórym młodym mężczyznom
3. Służba wojskowa nie jest potrzebna mężczyznom, ale jest koniecznym obowiązkiem obywatelskim
4. Mam inne zdanie na temat służby wojskowej, a mianowicie /wpisać jakie?/.

Należy zastrzec się, że pytanie to nie zostało dokładnie sprecyzowane. W kafeterii nie przewidziano np. odpowiedzi: "służba wojskowa w ogóle nie jest potrzebna". Takie zestawienie kafeterii możliwych odpowiedzi mogło wywrzeć pewien wpływ na częstotliwość występowania omawianych poglądów. Wydaje się jednak, że ten błąd autorów ankiety i niniejszego opracowania, nie wywarł wpływu na ukształt

x/ Dokonując przeglądu opinii o wojsku wykorzystano tylko te zestawienia statystyczne, które wykazują określone, statystycznie istotne współzależności.

wanie się wykrytych tendencji /w pytaniu umożliwiono wyrażenie "innego zdania na temat służby wojskowej"/, choć mógł spowodować pewne przesunięcia ilościowe w rozkładzie opinii.

Wśród ogółu badanej zbiorowości przeważa aprobata wojskowej służby zawodowej - jako "potrzebnej każdemu młodemu mężczyźnie" /58,8 % odpowiedzi/. Drugie miejsce zajmuje grupa tych respondentów, którzy uważają, że "służba wojskowa nie jest potrzebna mężczyznom, ale jest koniecznym obowiązkiem obywatelskim" /22,1 %/. Pewna część respondentów /14,2 %/ uważa, że "służba wojskowa jest potrzebna tylko niektórym młodym mężczyznom". Stosunkowo nieliczna grupa badanych wyraża inne opinie na temat wojskowej służby zasadniczej.

Pochodzenie społeczne wywiera wyraźny wpływ na kształtowanie się opinii o potrzebie wojskowej służby zasadniczej. Respondentów pochodzących ze środowisk robotniczych i chłopskich cechuje bardziej pozytywny stosunek do wojska, niż respondentów wywodzących się ze środowisk inteligentkich oraz drobnomieszczańskich i rzemieślniczych. Należy jednak podkreślić, że istotne różnice dotyczą

Tabl.1

Opinie o służbie wojskowej	Pochodzenie społeczne			
	robotnicze	chłopskie	inteligent- ckie	drobnomiesz- czańskie lub rzemie- ślnicze
Służba wojskowa jest potrzebna każdemu młodemu mężczyźnie	60,3	60,0	50,6	50,7
Służba wojskowa jest potrzebna tylko niektórym młodym mężczyznom	15,0	13,3	13,9	15,9
Służba wojskowa nie jest potrzebna męż- czyznom, ale jest koniecznym obowiąz- kiem obywatelskim	20,1	21,9	29,7	26,8
Służba wojskowa jest niepotrzebna	2,4	2,7	5,0	2,2
Inne opinie	1,4	1,9	0,8	3,6
Brak danych	0,8	0,2	-	0,8
N = 100 %	839	1232	158	138

głównie aprobaty służby wojskowej jako "potrzebnej każdemu młodemu mężczyźnie" oraz częściowej dezaprobaty wojskowej służby zasadniczej /"... nie jest potrzebna mężczyznom, ale jest koniecznym obowiązkiem obywatelskim"/, natomiast odsetki wyrażających całkowitą dezaprobatę służby wojskowej kształtują się we wszystkich kategoriach na podobnym - bardzo niskim poziomie. Tak więc różnice w ocenie potrzeby wojskowej służby zasadniczej nie dotyczą ogólnospołecznej funkcji wojska /pod tym względem zarówno opinie respondentów wywodzących się ze środowisk robotniczych, chłopskich, jak też z inteligentkich czy drobnomieszczańskich lub rzemieślniczych, są zbieżne/, lecz raczej sygnalizują istnienie różnic pomiędzy pewnymi stereotypowymi poglądami na temat wychowania. Hipotetycznie możemy przyjąć, że w środowisku robotniczym i chłopskim zasadnicza służba wojskowa jest traktowana jako konieczny składnik wychowania mężczyzny. W środowisku inteligentkim czy drobnomieszczańskim, poglądy na ten temat są bardziej podzielone - dość znaczny odsetek uważa, że w procesie wychowania młodego mężczyzny służba wojskowa nie jest potrzebna. Jest to uwaga o charakterze ogólnym. Dokładna analiza tego interesującego problemu wymagałaby dodatkowych, specjalnych badań.

Dość wyraźna różnica zarysowuje się między poglądami tych mężczyzn, którzy w wojsku służyli, oraz tych, którzy w ogóle nie służyli w wojsku /tabl.2/. Jak było do przewidzenia, odsetek wyrażających opinie pozytywne, jest wyższy wśród mężczyzn, którzy służyli w wojsku.

Tabl.2

Kategorie respondentów	N=100%	Która z podanych opinii najbardziej odpowiada Pana przekonaniom?					
		służba wojskowa jest potrzebna każdemu młodemu mężczyźnie	jest potrzebna tylko niektórym młodym mężczyznom	nie jest potrzebna mężczyznom ale jest koniecznym obowiązkiem obywatelskim	jest niepotrzebna	inne opinie	brak odpowiedzi
Ogółem	12385	58,8	14,2	22,1	2,7	1,8	0,4
służyli w wojsku	1825	61,0	14,0	20,5	2,5	1,7	0,3
nie służyli w wojsku	560	51,9	14,5	27,5	3,6	2,0	0,5

Podobną tendencję obserwujemy przy skorelowaniu danych liczbowych z poziomem wykształcenia. Grupę respondentów z wykształceniem podstawowym cechuje wyższy odsetek odpowiedzi pozytywnych /62,6 %/ niż respondentów z wykształceniem wyższym /43,7 %/. Pozytywną rolę pośrednią zajmuje kategoria osób z wykształceniem niepełnym średnim /54,3 %/ i średnim /57,1 %/. Pomimo stosunkowo niezbyt wielkiej liczebności grupy osób posiadających wykształcenie wyższe, można uznać wpływ wykształcenia na opinie o funkcji społecznej wojskowej służby zasadniczej.

Dokonując podziału respondentów wg innych kryteriów demograficznych, nie stwierdzono występowania istotnych różnic, jeśli idzie o ocenę potrzeby wojskowej służby zasadniczej z omawianego punktu widzenia.

Aby poznać opinie o wpływie służby wojskowej na rozwój jednostki, postawiono w kwestionariuszu pytanie: "Czy uważa Pan, że w porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są:

- 1/ przygotowani do samodzielnego życia;
- 2/ zorientowani w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych?;
- 3/ czynni w życiu gospodarczym?"

Respondenci podkreślali jedną z czterech odpowiedzi: 1/lepiej; 2/ tak samo; 3/ gorzej; 4/ trudno mi powiedzieć. Analizę odpowiedzi przeprowadzimy metodą kolejnego omawiania pytań szczegółowych.

Przeważająca większość respondentów sądzi, że mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są lepiej przygotowani do samodzielnego życia /72,4 %/, część z nich uważa, że służba wojskowa nie wywiera wpływu na przygotowanie mężczyzn do samodzielnego życia /18,0 %/, część nie ma w tej sprawie zdania /7,1 %/ niewielki zaś odsetek /2,3 %/ uważa, że służba wojskowa wywiera wpływ negatywny pod tym względem.

Analiza ilościowa odpowiedzi na powyższe pytanie szczegółowe wskazuje na pewną współzależność wyrażonych opinii i wieku respondentów. Kategorię najmłodszych respondentów - w wieku przedpoborowym - cechuje najniższy odsetek wyrażających opinię pozytywną /60,8%/. Odsetek ocen pozytywnych wzrasta wraz z wiekiem /tabl.3/.

Tabl.3

Czy uważa Pan, że w porównaniu z mężczyznami którzy służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu służby zasadniczej wojskowej są przygotowani do samodzielnego życia?	Ogółem %	Wiek respondentów			
		18 - 20 lat	21 - 24 lat	25 - 39 lat	40 - 65 lat
lepiej	72,4	60,8	71,2	72,8	74,6
tak samo	18,0	22,1	18,8	17,7	17,3
gorzej	2,3	1,7	1,9	2,8	2,0
trudno mi powiedzieć	7,1	14,9	8,1	6,6	5,8
brak odpowiedzi	0,2	0,5	-	0,1	0,3
N = 100 %	2385	181	260	1017	926

Interpretacja tej tendencji nie jest łatwa. Z jednej strony należy pamiętać, iż mężczyźni w wieku przedpoborowym nie posiadają dostatecznego doświadczenia, pozwalającego na wyrażenie opinii na ten temat. Nie jest przypadkiem, że odsetek niezdecydowanych jest najwyższy właśnie w tej kategorii /14,9 %/ i maleje wraz ze wzrostem kategorii wieku /tylko 5,8 % mężczyzn w wieku lat 40 wyraziło opinie niezdecydowane/. Z drugiej zaś strony można przyjąć hipotezę o istnieniu w świadomości części młodzieży innych stereotypowych wzorów przygotowania do samodzielnego życia.

Ocena roli wojska w rozważanej sprawie uzależniona jest od charakteru służby wojskowej. Ci respondenci, którzy pełnili wojсковą służbę zawodową, bardziej skłonni są do wyższych ocen /81,4 %/, niż ci, którzy pełnili służbę zasadniczą /74,7 %/, względnie nie odbywali służby wojskowej /64,0 %/.

Zwraca także uwagę najwyższy odsetek "niezdecydowanych" w tej ostatniej kategorii /13,2 %/, przy najniższym odsetku

Tabl.4

Czy uważa Pan, że w porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są przygotowani do samodzielnego życia?	Charakter służby wojskowej		
	zasadnicza	zawodowa	brak odpowiedzi i "nie służył"
lepiej	74,7	81,4	64,0
tak samo	17,2	14,4	21,0
gorzej	2,6	1,7	1,5
trudno mi powiedzieć	5,4	1,7	13,2
brak danych	0,1	0,8	0,3
N = 100 %	1677	118	590

braku decyzji wśród respondentów pełniących kiedyś służbę zawodową /1,7 %/.

Przyczyny zróżnicowania pozytywnych ocen wychowawczej roli wojska, mogą być rozmaite. Może tu wchodzi w grę zarówno sprawa lepszej znajomości tych zjawisk, jak też stosunek emocjonalny /uświadomiony czy nieuświadomiony/ wobec wojska - reprezentowany przez tych respondentów, którzy pełnili służbę wojskową.

Jeśli idzie o inne aspekty rozważanej opinii o wpływie wojskowej służby zasadniczej na przygotowanie mężczyzn do samodzielnego życia, to zarysowują się tu następujące tendencje:

- 1/ odsetek odpowiedzi stwierdzających, że wojskowa służba zasadnicza wywiera pozytywny wpływ na przygotowanie mężczyzn do samodzielnego życia - jest niższy wśród respondentów pochodzących z dużych miast /Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław/ - w porównaniu do odpowiedzi respondentów pochodzących z terenu województw;
- 2/ respondenci mieszkający na terenie większości województw Ziemi Zachodnich /koszalińskie, zielonogórskie, opolskie, wrocławskie, olsztyńskie/ niżej oceniają wpływ wojskowej służby zasadniczej na przygotowanie mężczyzn do samodzielnego życia; wiąże się to, być może z przeciętnie niższym wiekiem mieszkańców Ziemi Zachodnich.

Nie stwierdzono, aby inne okoliczności /np. pochodzenie społeczne respondentów/ wywierały istotny wpływ na zróżnicowanie ocen w rozważanej kwestii.

Następne pytanie szczegółowe dotyczyło oceny wpływu wojskowej służby zasadniczej na stopień znajomości aktualnych wydarzeń krajowych i międzynarodowych.

Większość respondentów /67,3 %/ uważa, że mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są lepiej zorientowani w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych, spory odsetek /20,0 %/ nie widzi różnicy, część nie ma zdania w tej sprawie /8,2 %/, a niewielka część /4,2 %/ stwierdza, że mężczyźni po odbyciu służby wojskowej są gorzej zorientowani pod wspomnianym względem, niż mężczyźni, którzy nie służyli w wojsku.

Skategoryzowana forma pytań uniemożliwia przeprowadzenie bliższej, merytorycznej analizy tych poglądów. Nie jest wykluczone, że pod pojęciem "zorientowanie się w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych" niektórzy respondenci rozumieją inne treści znaczeniowe. Np. wśród tych, którzy negatywnie oceniają wpływ służby wojskowej na orientowanie się w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych, część może stosować kryteria światopoglądowe, czy kryteria polityczne /dla tej kategorii respondentów nawet dobra znajomość faktów nie byłaby dostatecznym kryterium pozytywnej oceny, jeżeli oceniany nie podziela określonych poglądów politycznych/.

W zależności od szeregu cech społecznych reprezentowanych przez poszczególne kategorie respondentów /zwłaszcza od pochodzenia społecznego, środowiska miejskiego lub wiejskiego, charakteru służby wojskowej/ różne są opinie o wpływie wojskowej służby zasadniczej na stopień orientacji w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych. Trzeba jednak przyznać, że dane liczbowe nie stanowią jakichś rewelacji, potwierdzają raczej pewne prawidłowości stwierdzone w innych badaniach.

Zgodnie z hipotezami roboczymi, pochodzenie społeczne wywiera wpływ na kształtowanie się interesujących nas w tej chwili ocen. Najbardziej pozytywne oceny reprezentują respondenci pochodzący ze środowiska chłopskiego /71,1 %/, drobnomieszczańskiego i rzemieślniczego /65,7 %/ oraz robotniczego /64,7 %/, natomiast najniższy odsetek ocen pozytywnych stwierdzamy wśród inteligencji /55,7 %/.

Tabl.5

W porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są zorientowani w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych:	Ogółem %	Pochodzenie społeczne respondentów				
		Robotn.	Chłop.	Intel.	Drobn. i rzem.	inne + brak danych
lepiej	67,3	64,7	71,1	55,7	65,9	38,9
tak samo	20,0	20,1	19,2	25,3	19,6	33,4
gorzej	4,2	5,2	3,2	6,3	4,3	5,5
trudno mi powiedzieć	8,2	9,8	6,2	12,7	9,4	22,2
brak odpowiedzi	0,3	0,2	0,3	-	0,8	-
N = 100 %	2385	839	1232	158	138	18

Wyniki powyższe nie wymagają komentarzy. Tablica 6 zawiera dane weryfikujące wnioski dotyczące wpływu środowiska na kształtowanie się rozważanych ocen.

Najwyższy odsetek ocen pozytywnych notujemy w środowisku wiejskim /73,3 %/, natomiast najniższy /58,5 %/ wśród respondentów pochodzących z dużych miast, posiadających ponad 100 tys. mieszkańców.

Tabl.6

W porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są zorientowani w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych:	Miejsce zamieszkania respondentów:				
	wieś	miasto do 10 tys. mk.	miasto 10 - 20 tys. mk.	miasto 20 - 100 tys. mk.	miasto ponad 100 tys. mk.
lepiej	73,3	62,8	63,6	63,7	58,5
tak samo	17,2	21,3	19,6	22,7	24,9
gorzej	2,9	4,8	4,9	6,8	5,4
trudno mi powiedzieć	6,4	10,1	11,4	6,8	11,2
brak odpowiedzi	0,2	1,0	0,5	-	-
N = 100 %	1201	207	184	251	535

Wydaje się, że w tym przypadku możemy mówić nie tylko o opiniach społeczeństwa, ale także o obiektywnej rzeczywistości będącej rezultatem pracy polityczno -- wychowawczej prowadzonej w wojsku. Różnice pomiędzy mężczyznami odbywającymi służbę zasadniczą w wojsku a tymi, którzy jej nie odbywają, najsilniej zarysowują się w środowisku wiejskim, słabiej natomiast w środowisku miejskim -- tam bowiem silniej oddziałują różnorodne środki informacji /prasa, radio, telewizja/.

Stwierdzono także związek wykształcenia i zawodu respondentów z rozkładem odpowiedzi dotyczących opinii o wpływie wojska na orientowanie się w zagadnieniach krajowych i międzynarodowych.

Kategorię osób z wykształceniem wyższym cechuje niższy odsetek odpowiedzi pozytywnych /54,2 %/, niż kategorię osób z wykształceniem podstawowym /69,6 %/, niepełnym średnim /65,0 %/ i średnim /67,1 %/.

Jeszcze większa zależność zachodzi pomiędzy poszczególnymi kategoriami respondentów wyodrębnionymi według wykonywanego zawodu. Stosunkowo najczęściej odpowiedzi pozytywnych udzielali rolnicy /73,3 %/, najrzadziej zaś -- pracownicy umysłowi z wykształceniem wyższym /56,8 %/. Odsetki odpowiedzi pozytywnych w grupie robotników i pracowników umysłowych bez wykształcenia wyższego, są identyczne /64,9 %/. Wpływ zawodu na kształtowanie się pozytywnych odpowiedzi na to pytanie, potwierdzają dane liczbowe zestawienia bardziej szczegółowego /np. wśród respondentów posiadających wykształcenie podstawowe, odsetek odpowiedzi pozytywnych w grupie rolników wynosi 73,5 %, a w grupie robotników -- 64,9 %/.

Trzecie pytanie szczegółowe dotyczyło oceny wpływu wojska na aktywność w życiu gospodarczym mężczyzn po odbyciu zasadniczej służby wojskowej.

Jak informuje tablica 7, stwierdzono pewien wpływ charakteru służby wojskowej, jaką pełnili respondenci, na wyrażone opinie

Tabl.7

W porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są czynni w życiu gospodarczym:	Ogółem %	Charakter służby wojskowej respond.		
		zasadnicza	zawodowa	brak odpowiedzi i "nie służył"
bardziej	50,0	51,9	60,2	42,4
tak samo	30,8	30,5	26,3	32,5
mniej	4,8	5,4	5,9	2,9
trudno mi powiedzieć	14,1	11,8	7,6	21,9
brak odpowiedzi	0,3	0,4	-	0,3
N = 100 %	2385	1677	118	590

Najbardziej istotna zależność zachodzi pomiędzy odpowiedziami udzielonymi na powyższe pytanie, wykształceniem respondentów /tabl.8/. Najwyższy odsetek odpowiedzi pozytywnych znajdujemy w grupie osób posiadających wykształcenie podstawowe, najniższy zaś - wśród osób z wykształceniem niepełnym wyższym lub wyższym.

Tabl.8

W porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są czynni w życiu gospodarczym:	Ogółem %	Wykształcenie				
		podstawowe	niepełne średnie	średnie	niepełne wyższe i wyższe	brak odpowiedzi
bardziej	50,0	52,2	48,1	51,4	34,7	21,4
tak samo	30,8	28,8	33,7	31,0	36,8	50,3
mniej	4,8	4,5	4,1	5,0	9,0	-
trudno mi powiedzieć	14,1	14,0	13,6	12,6	19,5	28,6
brak odpowiedzi	0,3	0,5	0,5	-	-	-
N = 100 %	2385	1321	486	420	144	14

Istotne różnice stwierdzono także pomiędzy opiniami różnych kategorii zawodowych. Najbardziej pozytywnie oceniają wpływ wojska rolnicy /52,7 %/ najmniej - pracownicy umysłowi z wykształceniem niepełnym wyższym i wyższym /38,6 %/. Odsetki odpowiedzi pozytywnych

wśród robotników oraz wśród pracowników umysłowych bez wykształcenia wyższego, są zbliżone /robotnicy - 50,6 %, pracownicy umysłowi bez wykształcenia wyższego - 49,2 %/.

Stwierdzono także istotne różnice pomiędzy skrajnymi grupami wieku oraz pewną prawidłowość polegającą na wzrastaniu odsetków ocen pozytywnych równoległe ze wzrostem wieku ankietowanych: w kategorii wieku 18 - 20 lat - 41,4 % ocen pozytywnych; 21 - 24 lat - 45,8 %; 25 - 39 lat - 50,6 %; 41 - 65 lat - 52,3 %.

Ostatecznie więc stwierdzamy, że najwyżej ocenia się wpływ wojska w zakresie przygotowania mężczyzn do samodzielnego życia, na drugim miejscu znajduje się funkcja, którą możemy określić jako propagandową /tę funkcję ocenia się również wysoko/, natomiast na ostatniej pozycji została umieszczona ocena wpływu wojskowej służby zasadniczej na aktywizację mężczyzn w życiu gospodarczym.

Tabl.9

Czy uważa Pan, że w porównaniu z mężczyznami, którzy nie służyli w wojsku, mężczyźni po odbyciu zasadniczej służby wojskowej są:	N=100%	Odpowiedzi				
		lepiej /bar-dziej/	tak samo	gorzej /mniej/	trudno mi powiedzieć	brak odpowiedzi
przygotowani do samodzielnego życia	2385	72,4	18,0	2,3	7,1	0,2
zorientowani w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych	12385	67,3	20,0	4,2	8,2	0,3
czynni w życiu gospodarczym	2385	50,0	30,8	4,8	14,1	0,3

Charakteryzując ogólnie opinie badanej zbiorowości na temat funkcji wychowawczej wojska, należy stwierdzić zdecydowaną przewagę ocen pozytywnych.

Z przeprowadzonych badań możemy wysnuć także pewne wnioski o charakterze ogólnie-teoretycznym.

W pierwszym rzędzie zwraca uwagę utrzymywanie się tradycyjnych ocen wojskowej służby zasadniczej jako nieodownego składowika wzorowania młodego mężczyzny. Stereotypy te najsilniej utrzymują się

w środowisku wiejskim i w środowisku robotniczym. Nawet jednak w środowisku chłopskim stosunkowo znaczny odsetek respondentów reprezentuje inne poglądy na ten temat. Mamy więc do czynienia z poważnymi przemianami o charakterze socjologicznym i psychologicznym, co widać, skoro porównamy uzyskane przez nas wyniki z wynikami podobnych badań środowiska chłopskiego, prowadzonych w okresie międzywojennym. Przyczyny tych przemian związane są - jak się wydaje - z zespołem różnorodnych czynników /rewolucją kulturalną i techniczną w kraju itd./

W celu poznania motywów negatywnych ocen służby wojskowej, umieszczono w kwestionariuszu pytanie: "Czy dostrzega Pan jakieś złe strony w zasadniczej służbie wojskowej?" Rozkład odpowiedzi na to pytanie wygląda jak następuje:

tak	18,2 %
raczej tak	11,5 %
raczej nie	54,7 %
trudno mi powiedzieć	14,8 %
brak odpowiedzi	0,8 %
	100,0 % = 2385

Jak informuje tabl.10, możemy stwierdzić, że robotnicy i chłopi wypowiadają się bardziej pozytywnie o wojsku, niż pracownicy umysłowi z wykształceniem niepełnym wyższym i wyższym.

Tabl.10

Kategorie zawodowe	N=100 %	Czy dostrzega Pan jakieś złe strony w zasadniczej służbie wojskowej?					brak zdania, odpowiedzi
		tak	raczej tak	raczej nie	brak		
robotnicy	885	15,5	11,2	57,7	15,5	0,5	
chłopi	825	16,6	9,6	57,3	15,5	1,0	
pracownicy umysłowi bez wyższego wyk- ształcenia	425	20,7	14,4	51,5	12,7	0,7	
pracownicy umysłowi z wyższym wykształc.	132	33,3	16,7	39,4	10,6	-	
oficerowie lub pod- oficerowie zawodowi	4	-	25,0	25,0	50,0	-	
inni	97	29,9	10,3	47,5	11,3	1,0	
brak danych	17	-	17,7	52,9	23,5	5,9	

Przyczyny opinii negatywnych są różnorodne. Do zasadniczych zaliczamy następujące:

1. "Zbyt długi okres zasadniczej służby wojskowej";
2. "Niewłaściwy i nieprzydatny w obecnych warunkach program szkolenia wojskowego /oraz metoda szkolenia/";
3. "Zabijanie przez wojsko inicjatywy, samodzielności, oświecanie, ogłupianie, nadmierna dyscyplina itp."
4. "Wywieranie niewłaściwego wpływu na poziom kulturalny i moralny człowieka";
5. "Wojskowa służba zasadnicza jest przeszkodą w zdobywaniu kwalifikacji zawodowych";
6. "Niewłaściwy stosunek zarówno oficerów jak i podoficerów do żołnierzy";
7. "Za mało urlopów i przepustek /ograniczony kontakt z rodziną";
8. I wreszcie - ogólna dezaprobata metod wychowawczych stosowanych w wojsku.

Podana kolejność nie oznacza kolejności istotnej ze statystycznego punktu widzenia. Ze względu na niewielką liczebność grup ocen negatywnych nie przeprowadziliśmy bardziej szczegółowej ich analizy.

Dla uzyskania dodatkowej charakterystyki opinii o wojskowej służbie zasadniczej, pytano również o ocenę wyglądu zewnętrznego i zachowania się żołnierzy w miejscach publicznych, gdzie stykają się oni z ludnością cywilną.

Opinie społeczeństwa na temat wyglądu zewnętrznego żołnierzy służby zasadniczej są podzielone:

"różnie bywa"	- 32,7 %
"raczej dobry"	- 32,0 %
"dobry"	- 27,7 %
"raczej zły"	- 5,7 %
"zły"	- 1,7 %
brak odpowiedzi	- 0,2 %
100,0 % = 2385	

Przeważają wprawdzie opinie częściowo pozytywne i pozytywne, jednakże bardzo wysoki odsetek odpowiedziało "różnie bywa". Wydaje

się, że respondenci właściwie zrozumieli sens pytania, tzn. rozumieją pod pojęciem "wyglądu zewnętrznego" nie krój munduru itp. - lecz kulturę zewnętrzną żołnierzy /wskazuje na to m.in. wysoki odsetek odpowiedzi "różnie bywa"/. Ogólnie biorąc ocena wyglądu zewnętrznego żołnierzy służby zasadniczej nie jest wysoka.

Zróżnicowanie opinii o wyglądzie zewnętrznym żołnierzy służby zasadniczej uzależnione jest od wykształcenia respondentów.

Tabl. 11

Ocena wyglądu zewnętrznego żołnierzy /szeregowych/:	Ogółem %	Wykształcenie				
		podstawowe / lub niepełne	niepełne / średnie	średnie	niepełne / wyższe lub wyższe	brak / odpowiedzi
dobry	27,7	31,3	23,4	23,9	21,6	14,3
raczej dobry	32,0	31,0	35,0	32,8	29,9	28,6
różnie bywa	32,7	31,3	31,5	36,4	37,5	42,8
raczej zły	5,7	4,8	7,4	5,5	9,0	-
zły	1,7	1,3	2,5	1,4	2,0	14,3
brak odpowiedzi	0,2	0,3	0,2	-	-	-
N = 100 %	2385	1321	486	420	144	14

Najniższe oceny wyrażają więc respondenci posiadający wykształcenie wyższe lub niepełne wyższe.

Stwierdzono także podzielone zdania na temat ocen zachowania się żołnierzy służby zasadniczej.

Tabl.12

Ocena zachowanie się żołnierzy /szere- gowych/ poza służbą- na urlopie, na prze- puszczkach:	N=100 %	W jakim stopniu opuścił Pan wojsko?				
		szerego- wego	podofi- cera	oficera	nie słu- żyłem	brak odpo- wiedzi
na ogół poprawne	40,2	41,3	41,2	31,9	36,7	40,4
różne, raz poprawne, innym razem nie	51,5	50,9	51,4	56,8	54,4	49,9
na ogół nieodpowied- nie	6,2	5,6	6,2	11,3	3,4	6,2
trudno mi powiedzieć	2,1	2,2	1,2	-	5,5	3,5
N = 100 %	2385	751	885	169	560	20

Charakteryzując oceny podane przez respondentów, należy stwierdzić, że przeważają opinie częściowo negatywne. Badania nasze sygnalizują więc poważny problem społeczny.

Następne pytanie brzmiało: "Czy zdaniem Pana możliwe jest utrzymanie dyscypliny wojskowej bez zastosowania kar, a tylko przez odpowiednie uświadamianie żołnierzy?" Odpowiedzi udzielone na to pytanie świadczą o rozbieżnościach istniejących w tej kwestii. Najwyższy odsetek respondentów uważa, że "raczej nie" /31,2 %/ lub "nie" /23,0 %/, stosunkowo spory odsetek sądzi jednak, że "raczej tak" /20,0 %/ lub wyraża zdecydowaną aprobatę /17,4 %/, część zaś /6,5 %/ nie ma zdania w tej sprawie. Przeważają więc opinie negatywne.

Ocena wojska współczesnego w porównaniu z przedwrzesniowym

Analizę opinii o wojsku współczesnym w porównaniu z opiniami o armii przedwrzesniowej, rozpoczniemy od odpowiedzi udzielonych na pytania szczegółowe.

Najwyższy odsetek respondentów uważa, że żołnierze mają obecnie, w porównaniu z żołnierzami z armii przed 1939, lepsze warunki pod względem:

- 1/ możliwości nauczania się zawodu /84,6 % respondentów jest tego zdania/,
- 2/ rozrywek kulturalnych w jednostce /82,8 %/,

3/ stosunku oficerów do żołnierzy /70,9 %/,

4/ stosunku podoficerów do żołnierzy /58,3 %/.

Oceny odnoszące się do wyżywienia, umundurowania i zakwaterowania nie są już tak wyraźnie pozytywne, ale i w tym przypadku ich przewaga nie podlega dyskusji.

Tabl. 13

Jak się Panu wydaje, czy obecnie żołnierze w wojsku polskim w porównaniu z żołnierzami z armii przed 1939 r. mają lepsze czy gorsze warunki pod względem:	O d p o w i e d z i				
	/ 100 % = 2385/				
	lepsze	takie same	gorsze	trudno mi powiedzieć	brak odpowiedzi
wyżywienia	49,1	18,4	8,5	23,8	0,2
umundurowania	48,7	22,9	16,9	11,4	0,1
zakwaterowania	48,9	29,5	2,3	18,9	0,4
stosunku oficerów do żołnierzy	70,9	11,9	3,8	13,2	0,2
stosunku podoficerów do żołnierzy	58,3	21,4	6,2	13,9	0,2
rozrywek kult. w jednostce	82,8	5,8	0,7	10,5	0,2
możliwości wyuczenia się zawodu	84,6	5,9	0,7	8,6	0,2

Rozpatrując poglądy na te sprawy, stwierdzono wyłącznie współzależność pomiędzy opinią o stosunku podoficerów do żołnierzy, a kategoriami respondentów wg podziału na tych, którzy służyli lub nie służyli w wojsku. Wśród osób, które odbyły służbę wojskową zdecydowanie przeważają opinie pozytywne /60,6 % stwierdza, że obecnie żołnierze w wojsku polskim w porównaniu z żołnierzami armii przed 1939 r. mają lepsze warunki pod względem stosunku podoficerów do żołnierzy, podczas gdy odsetek pozytywnych opinii wyrażanych przez mężczyzn, którzy nie służyli w wojsku, wynosi 50,4 %/.

Ocena wyposażenia technicznego armii polskiej

Pytanie 13 - "Czy zdaniem Pana wyposażenie techniczne naszego wojska jest nowoczesne, jak na obecne warunki?" miało oczywiście

na celu poznanie istniejących stereotypów, nie zaś wiedzy w tym zakresie.

Już sam fakt, że 85,2 % zapytanych miało jakieś zdanie w tych sprawach świadczy o tym, że zagadnienie wyposażenia naszej armii nie jest dla opinii publicznej sprawą obojętną. Inaczej mówiąc - stereotyp poglądu na sprawy wyposażenia armii należy do kompleksu opinii, w jakie wyposażony jest przeciętny obywatel płci męskiej.

Odpowiedzi na postawione pytanie w ujęciu globalnym kształtują się następująco:

tak	22,1 %
raczej tak	36,1 %
raczej nie	18,8 %
nie	8,2 %
trudno powiedzieć	14,2 %
brak danych	0,6 %
100,0 % = 2385	

Sam fakt, że 58,2 % badanych wypowiada opinie pozytywne, a wypowiadający opinie negatywne stanowią zaledwie połowę liczby tych pierwszych, /27,0 %/ świadczy o wielkim zaufaniu do siły nowoczesności naszej armii.

Interesującą rzeczą byłoby prześledzenie mechanizmów kształtowania się tych opinii. Jest bowiem paradoksem fakt, że tak duży odsetek ludzi uważa się za kompetentnych do zabrania głosu na temat, który zarówno w armii polskiej jak i we wszystkich armiach świata stanowi ścisłą tajemnicę wojskową.

Oceniając odsetek bliski 60 % przekonanych o nowoczesności wyposażenia naszej armii, należy wziąć pod uwagę fakt, że wśród badanych znajduje się poważna liczba ludzi, którzy swoje zaufanie do siły i nowoczesności polskiej armii przypłacili w 1939r. tragicznym rozczarowaniem.

Rozważając proporcje wypowiedzi należy zauważyć, że odpowiedzi umiarkowanie pozytywne mają nad odpowiedziami umiarkowanie negatywnymi przewagę blisko dwukrotną, zaś odsetek skrajnie pozytywnych jest blisko trzykrotnie wyższy niż skrajnie negatywnych.

W tym przypadku wypowiedzi umiarkowane mają chyba walor silniejszy, gdyż świadczą o pewnej rozwadze w wypowiadaniu opinii. Wypowiedzi skrajne /o ile nie pochodzą od głęboko wtajemniczonych wojskowych/ stanowią klasyczny okaz stereotypu, równie pozbawionego podstaw racjonalnych, jak trudnego do wykorzenia.

Ocena odpowiedzi na interesujące nas pytanie w zestawieniu z wiekiem badanych nie wskazuje, aby istniał silny związek między tymi cechami.

Tabl. 14

Czy wyposażenie Armii Polskiej jest nowoczesne?	W i e k			
	18 - 20	21 - 24	25 - 39	40 - 65
tak	20,4	25,0	20,7	23,2
raczej tak	37,0	37,7	38,2	33,4
raczej nie	17,4	27,5	20,3	18,4
nie	6,6	10,4	8,6	7,4
trudno powiedzieć	21,6	9,2	11,6	16,6
brak danych	-	-	0,6	1,0
N = 100 %	181	260	1017	926

Największe różnice obserwujemy więc wśród nie posiadających wyrobionego zdania. Najwięcej uchylających się od odpowiedzi spotykamy w kategorii przedpoborowych - za najbardziej kompetentnych uważają się młodzi w wieku poborowym i bezpośrednio po poborowym /21 - 24 lat/. Różnice natomiast między odsetkami udzielających odpowiedzi pozytywnych bądź negatywnych, są raczej niewielkie.

Warto może wrócić uwagę, że ludzie, którzy z racji wieku byli świadkami klęski wrześniowej, nie rzutują swoich ówczesnych rozczarowań na sytuację obecną. Proporcje wypowiedzi pozytywnych i negatywnych w kategorii wieku 40 - 65 lat nie różnią się w zasadzie od proporcji przeciętnych.

Trudno dopatrzeć się również wyraźnego związku poglądów na wyposażenie armii polskiej z wykształceniem wypowiadających te poglądy.

Tabl.15

Czy wyposażenie Armii Polskiej jest nowoczes- ne?	Wykształcenie				
	podsta- wowe	niepeł- ne średnie	średnie	niepełne wyższe i wyższe	brak danych
tak	24,4	18,7	20,7	15,3	35,7
raczej tak	34,6	40,9	33,6	41,7	42,9
raczej nie	18,5	16,7	21,4	20,8	21,4
nie	6,7	9,7	11,2	9,0	-
trudno powiedzieć	15,1	13,2	12,6	13,2	-
brak danych	0,7	0,8	0,5	-	-
N = 100 %	1321	486	420	144	14

Przy niemal jednakowym odsetku głosów niezdecydowanych we wszystkich kategoriach wykształcenia, zwraca uwagę różnica między odsetkami głosów skrajnie pozytywnych w grupie badanych z podstawowym i z wyższym wykształceniem. Z drugiej strony, sumując głosy skrajnie i umiarkowanie pozytywne w tych dwóch kategoriach, stwierdzimy różnicę nie przekraczającą 2 %. Wykształcenie nie jest więc na pewno cechą różnicującą kształtowanie się poglądów na nowoczesność naszej armii.

Opinie mężczyzn mających za sobą służbę wojskową, różnią się w charakterystyczny sposób od opinii tych, którzy w wojsku nie służyli.

Tabl.16

Czy wyposażenie armii polskiej jest nowo- czesne?	Czy służył w wojsku?	
	tak	nie
tak	22,7	20,4
raczej tak	36,3	36,1
raczej nie	19,9	15,0
nie	8,5	6,8
trudno powiedzieć	11,8	21,5
brak danych	0,8	0,2
N = 100 %	1825	560

Przy niemal identycznej proporcji opinii pozytywnych, byli wojskowi wykazują większą skłonność do wyrażania opinii negatywnych, jak również w znacznie większym odsetku mają wyrobione zdanie w sprawie wyposażenia technicznego naszego wojska.

Trudno sądzić, aby byli wojskowi dysponowali lepszymi od cywilów informacjami o aktualnym stanie wyposażenia naszego wojska. Wydaje się raczej, że na stereotyp wojskowych nakłada się w tym przypadku postawa "fachowca", który niechętnie przyznaje się do braku zdania i bardziej skłonny jest do ocen krytycznych.

Różnicując z kolei opinie byłych wojskowych stwierdzić możemy następujący układ głosów:

Tabl. 17

Czy wyposażenie naszego wojska jest nowoczesne	W jakim stopniu upuścił wojsko				
	szeregow- ca	podofice- ra	oficera	nie służył	brak danych
tak	23,4	22,7	18,9	19,0	21,0
raczej tak	40,0	33,8	34,3	38,0	34,4
raczej nie	18,4	19,9	27,8	13,6	15,5
nie	7,2	9,7	9,5	4,8	7,4
trudno mi powiedzieć	10,6	12,8	8,9	24,6	21,2
brak danych	0,4	1,1	0,6	-	0,5
N = 100 %	751	885	169	560	20

Najbardziej skłonni do wyrażania opinii skrajnie lub umiarkowanie pozytywnych są byli szeregowi. Oni również wyrażają w najmniejszym odsetku opinie negatywne.

Jeśli chodzi o byłych oficerów, ci w najmniejszym odsetku wypowiadają opinie skrajnie pozytywne, natomiast przeważają znacznie w kategorii wypowiadających poglądy umiarkowanie negatywne.

Odsetek głosów byłych podoficerów w kategorii opinii umiarkowanie pozytywnych jest niemal identyczny jak odsetek głosów byłych oficerów. Natomiast w kategorii opinii umiarkowanie negatywnych, różni się bardzo nieznacznie od odsetka byłych szeregowych.

Sumując opinie krańcowe i umiarkowane uzyskujemy następujące zestawienie.

	Byli szeregowi	Byli podoficerowie	Byli oficerowie
Opinie pozytywne	63,4	56,5	53,2
Opinie negatywne	25,6	29,6	37,3

Mamy tu do czynienia z dość wyraźną tendencją badanych do formułowania opinii tym bardziej negatywnych, w im wyższym stopniu opuścili służbę wojskową.

Ten stan rzeczy potwierdza hipotezę o krytycznej postawie "rzezaczowników", za jakich się niewątpliwie uważają byli oficerowie. Przekonanie o własnej "fachowości" ciąży najmniej na opiniach szeregowych, stąd zapewne ich najbardziej optymistyczny stosunek do stanu wyposażenia naszego wojska.

Pewne różnice w poglądach zaobserwować możemy między tymi, którzy odbyli zasadniczą służbę wojskową, a tymi, którzy służyli w wojsku zawodowo.

Tabl. 18

Czy wyposażenie Armii Polskiej jest nowoczesne?	Rodzaj służby wojskowej			
	zasadnicza	zawodowa	brak danych	
tak	22,5	24,6	20,5	1
raczej tak	36,8	29,7	35,8	1
raczej nie	19,8	22,9	15,1	1
nie	8,2	15,2	6,8	1
trudno powiedzieć	12,0	5,9	21,0	1
brak danych	0,7	1,7	0,8	1
N = 100 %	1677	118	30	1

Byli żołnierze zawodowi uważają się za bardziej kompetentnych, jak również przejawiają skłonności do wyrażenia opinii negatywnych /umiarkowanych i skrajnych/. Należy mieć tu na uwadze, że głosy byłych wojskowych zawodowych należą do podoficerów i oficerów i reprezentują właściwy tym kategoriom "sceptycyzm fachowców".

Różnice w opiniach o wyposażeniu współczesnego wojska polskiego wypowiedzianych przez byłych żołnierzy armii przedwrześniowej, się

zbrojnych na Zachodzie i Ludowego Wojska Polskiego, pozwalają na wysnucie kilku wniosków.

Tabl. 19

Czy wyposażenie naszego wojska jest nowoczesne	s z u ż y ł		
	wyłącznie przed 1939r.	wyłącznie w LWP	wyłącznie na Zachodzie /lub przed 1939r. i na Zachodzie/.
tak	25,4	21,3	14,1
raczej tak	33,2	38,2	33,8
raczej nie	18,3	21,8	25,4
nie	6,2	9,4	9,9
trudno mi powiedzieć	16,1	8,6	16,1
brak danych	0,8	0,7	0,7
N = 100 %	515	893	142

Najsilniej przekonani o nowoczesności wyposażenia armii polskiej są żołnierze przedwrześniowi. Najbardziej krytyczni są żołnierze z Zachodu. Szczególnie uwydatnia się to w zakresie opinii skrajnie pozytywnych, gdzie odsetek głosów żołnierzy sprzed 1939r. przeważa nad odsetkiem głosów żołnierzy z Zachodu o 11,3 %.

Byli żołnierze Ludowego Wojska Polskiego zajmują pozycję pośrednią. Należy przy tym zaznaczyć, że spośród tych ostatnich najmniejszy odsetek nie ma wyrobionego zdania na temat wyposażenia technicznego Ludowego Wojska. Niewątpliwie zaś tylko w ich gronie znajdują się ludzie, których opinie mogą być czymś więcej niż stereotypami.

Wydaje się, że różnice między opiniami żołnierzy przedwrześniowych i żołnierzy z Zachodu wpływają przede wszystkim z oceny wyposażenia technicznego armii, w których służyli. Dostępne publicznej wiadomości informacje o wyposażeniu współczesnej armii polskiej, siłą rzeczy skłaniają do porównań korzystnych dla obecnego stanu rzeczy ^{tych ludzi,} którzy wynieśli z własnych doświadczeń wspomnienia o niskim stanie wyposażenia armii przedwojennej. Inaczej muszą się kształtować poglądy obserwujących te same fakty ludzi, którzy kilkanaście

lat temu służyli w ówocześnie najlepiej wyposażonych armiach na świecie.

Uwzględniając te momenty należy stwierdzić, że różnice w odsetkach głosów /poza kategorią skrajnie pozytywnych/ są mniejsze, niż należałoby tego oczekiwać. Nie wykluczone, że mamy tu do czynienia z niwelującym różnice stereotypów działaniem czasu.

Cennych materiałów poznawczych w tym zakresie mogłyby dostarczyć analogiczne badania powtórzone za kilka lat.

Pewne światło na kształtowanie się stereotypu nowoczesności wyposażenia naszych sił zbrojnych, rzuca zestawienie odpowiedzi na pytanie o nowoczesności wyposażenia armii z odpowiedziami na pytanie o potrzebę służby wojskowej.

Tabl.20.

Czy wyposażenie Armii Polskiej jest nowoczesne	Czy służba wojskowa jest potrzebna każdemu				
	potrzebna każdemu	potrzebna nie-którym	obowiązek obywatelski	niepotrzebna	inne opinie
tak	26,6	12,7	19,5	3,1	7,1
raczej tak	35,0	43,2	37,1	23,1	30,9
raczej nie	18,5	18,6	18,2	24,5	28,6
nie	6,3	10,1	9,8	18,5	19,0
trudno powiedzieć	12,9	15,1	15,0	30,8	14,4
brak danych	0,7	0,3	0,4	-	-
N = 100 %	1403	338	528	65	42

Uwzględniając nawet fakt, że wypowiadający się zdecydowanie przeciwko zasadniczej służbie wojskowej stanowią bardzo małą masę statystyczną /65 osób/, różnice w ich poglądach na nowoczesność wyposażenia armii w zestawieniu z poglądami zdecydowanych zwolenników służby wojskowej są bardzo znamienne. Zdecydowani przeciwnicy w blisko 1/3 nie wypowiadają opinii na temat nowoczesności wyposażenia armii, w znikomym odsetku wypowiadają opinie skrajnie pozytywne, a niemal w dwukrotnie większym odsetku niż zwolennicy służby wypowiadają opinie negatywne /skrajne i umiarkowane/.

Zestawienie to potwierdza tezę o stereotypowym charakterze opinii dotyczących nowoczesności wyposażenia naszej armii. Ludzie o ogólnie pozytywnym stosunku do spraw wojska i służby wojskowej są znacznie bardziej skłonni do podtrzymywania poglądu o dobrym wyposażeniu armii niż ci, którzy odnoszą się do wojska niechętnie.

Popularność rodzajów broni

Według niesprawdzonych, lecz powszechnie krążących opinii, w armii przedwrześniowej bronią cieszącą się największą sympatią społeczeństwa polskiego była kawaleria. Zakładając, że tak było istotnie, postawmy pytanie: czy sympatie społeczne zogniskowały się na innym rodzaju broni, czy też uległy rozproszeniu na kilka różnych rodzajów broni.

Ponieważ pytania dotyczące upodobań do określonych grup, zawodów, instytucji itp. postawione bezpośrednio /"Czy lubi Pan..." / przynoszą na ogół niedostatecznie jednoznaczne odpowiedzi, zdecydowano się zadać pytanie pośrednie, stanowiące swojego rodzaju wskaźnik popularności: "Jeżeli Pan ma /lub gdyby Pan miał/ syna w wieku przedpoborowym, to jaki rodzaj broni - zdaniem Pana - byłby dla niego najbardziej odpowiedni dla odbycia służby wojskowej?"

Tak postawione pytania, operujące konkretnym modelem sytuacji ułatwia respondentowi dokonanie wyboru broni, którą faworyzuje. Nie likwiduje to oczywiście możliwości przyjmowania różnych kryteriów wyboru, ale w znacznym stopniu je ogranicza w porównaniu z sytuacją pytania bezpośredniego. Szczególnie dotyczyć to może tych respondentów, którzy istotnie mają synów w wieku przedpoborowym /tj. w wieku 18-20 lat/. Wtedy w grę wchodzić mogą takie motywy, jak osobiste zainteresowania syna, pragnienie, aby syn zdobył w wojsku określone kwalifikacje zawodowe, aby miał nie męczącą służbę, aby nie narażał zdrowia lub życia itd. Respondenci tacy mogą występować wyłącznie w grupie wieku 40-65 lat, stanowiącej około 39,0 % wszystkich badanych. Pozostali, to znaczy, ci, którzy stawiają się tylko w sytuacji ojców młodzieży przedpoborowej, wyrażają głównie swoje upodobania do określonych rodzajów broni, nabyte w drodze własnych doświadczeń ze służby wojskowej, literatury itd. Względy czysto praktyczne - zabezpieczenia synowi najlepszego losu w służbie wojskowej - grają w tych opiniach znacznie mniejszą rolę niż u tych, którzy są rzeczywiście ojcami.

Można więc z dużym prawdopodobieństwem założyć, że odpowiedzi większości respondentów na nasze pytanie są jakąś miarą popularności poszczególnych rodzajów broni w szerokim tego słowa znaczeniu.

Uzeregowanie rodzajów broni według liczby głosów jakie padły w odpowiedzi na to pytanie, przedstawia się następująco:

lotnictwo	- 23,1 %
marynarka wojenna	- 11,9 %
wojska samochodowe	- 11,5 %
łączność	- 10,3 %
wojska pancerne	- 8,0 %
wojska inż.-saperskie	- 7,8 %
artyleria	- 7,1 %
wojska powietrzno-desantowe	- 5,9 %
wojska ochrony pogranicza	- 4,4 %
inne rodzaje broni	- 4,4 %
piechota	- 3,7 %
brak odpowiedzi	- 1,9 %

- 100,0 % = 2385

W tym swojego rodzaju plebiscycie, lotnictwo stanowi klasę samą dla siebie. Należy tu podkreślić, że przy tak szerokich możliwościach wyboru blisko 1/4 głosujących wymienia lotnictwo jako broń "najbardziej odpowiednią dla syna". Wyniki badań ustalają przyrost popularności lotnictwa w opinii społecznej ponad wszelką wątpliwość.

Co się dotyczy pozostałych rodzajów broni, dają się tu wyodrębnić trzy klasy popularności.

- II. marynarka, wojska samochodowe i łączność,
- III. wojska pancerne i inżynieryjno - saperskie,
- IV. wojska ochrony pogranicza, inne bronie i piechota.

Różnice głosów wewnątrz poszczególnych klas są stosunkowo niewielkie, stąd podział na klasy popularności lepiej oddaje rzeczywisty podział opinii, niż szereg malejący. Zwraca uwagę przewaga broni tzw. technicznych, kształtujących w umiejętnościach przydatnych w życiu cywilnym, a jednocześnie minimalna popularność broni mało z techniką związanych - WOP-u i piechoty.

Rozpatrując preferencje w zestawieniu z wiekiem badanych, nie stwierdzamy istotnego związku między tymi dwiema cechami.

Tabl.21

Najbardziej odpowiedni rodzaj broni dla odbycia służby wojskowej przez syna	Wiek			
	18-20	21-24	25-39	40-55
artyleria	3,3	7,3	6,8	8,0
lotnictwo	26,5	27,7	23,7	20,5
łączność	11,6	11,1	10,8	9,2
marynarka woj.	17,6	11,9	11,0	11,7
piechota	2,8	1,5	2,6	5,7
wojska pancerne	6,0	5,4	7,7	9,6
wojska pow.-desantowe	7,7	8,8	6,4	4,1
wojska samochodowe	13,2	10,4	11,1	11,9
WCP	4,4	4,6	4,7	5,0
wojska inż.-saperskie	2,8	5,4	8,5	8,7
inne rodzaje broni	2,3	3,9	5,0	4,4
brak odpowiedzi	1,8	2,0	1,7	1,2
N = 100 %	181	260	1017	926

Różnice między "starymi" a "młodymi" w ich upodobaniach do poszczególnych rodzajów broni są bardzo niewielkie - zaledwie w trzech przypadkach różnica sięga ponad 5 % /maksymalnie - w przypadku lotnictwa - 7,2 %/. Nie zawsze też daje się zaobserwować konsekwentną tendencję wzrostu lub spadku popularności określonych rodzajów broni wraz z wiekiem badanych.

Niemniej jednak można wyróżnić rodzaje broni faworyzowane przez młodszych lub starszych wiekiem. Podział ten przedstawia się następująco:

Bronie faworyzowane
raczej przez starszych

artyleria
piechota
wojska pancerne
wojska inż.-saperskie

Bronie faworyzowane
raczej przez młodszych

lotnictwo
marynarka
wojska pow.- desantowe
wojska samochodowe
łączność

Podział ten wskazuje na większą popularność "technicznych" rodzajów broni, wśród młodszych, natomiast broni "tradycyjnych" wśród starszych. Nie wykluczone jest, iż pewną rolę w faworyzowaniu przez starszych takich rodzajów broni, jak np. piechota, czy wojska inżynierijno - saperskie, grają rolę sentymenty wynikające z osobistych doświadczeń.

Zestawienie powyższe ponadto może przemawiać przeciwko tezie, że rzeczywiście ojcowie młodzieży przedpoborowej preferują rodzaje broni pozwalające na zdobycie "cywilnych" kwalifikacji. Takie rodzaje broni cieszą się większą popularnością wśród tych, dla których problem służby wojskowej ich dzieci jest raczej odległą przyszłością.

Tabl.22

Najbardziej odpowiedni rodzaj broni dla odbycia służby wojskowej przez syna	Z a w ó d				
	robot- nicy	rolnicy	prac. umy- słowi bez wyższego wyksz.	prac. umysł. z wyższym wyksz.	inni
artyleria	5,2	9,5	5,9	9,0	5,0
lotnictwo	23,8	22,2	24,8	18,2	23,5
łączność	10,7	8,0	11,8	16,7	10,9
marynarka woj.	12,4	10,9	14,2	7,6	10,9
piechota	3,7	4,6	2,4	3,8	2,5
wojska pancerne	8,1	9,6	6,8	3,8	5,9
wojska pow. - desantowe	6,3	5,6	5,7	2,3	9,2
wojska samochodowe	13,2	12,4	7,3	6,8	11,8
WOP	4,9	5,2	3,8	4,5	5,0
wojska inż. - saperskie	7,2	6,4	10,1	15,1	5,9
inne rodzaje broni	3,0	3,6	6,1	12,0	6,6
brak odpowiedzi	1,5	2,0	1,1	0,2	2,8
N = 100 %	885	825	425	132	118

Wprowadzcie różnice między odsetkami głosujących na ten sam rodzaj broni przedstawicieli różnych kategorii nie przekraczają 10 %, niemniej jednak różnice ponad 5 % występują dostatecznie często, aby można mówić o związku tych dwu cech.

Bardzo mały wpływ na wybór rodzaju broni ma fakt odbycia służby wojskowej. Nie potwierdza się więc hipoteza, że byli wojskowi skłonni są faworyzować "swoją" rodzaj broni. Gdyby tak było istotnie, największej głosów ex wojskowych powinno było paść na piechotę i artylerię, jako na broni o najliczniejszej obsadzie personalnej, nie zaś na lotnictwo i marynarkę, w których to broniach służył niewątpliwie nikły zaledwie odsetek byłych wojskowych.

Gdy rozpatrywać będziemy problem popularności rodzajów broni wśród samych byłych wojskowych, stwierdzić możemy, że ta kategoria badanych nie jest jednolita w swych poglądach.

Tabl. 23

Najbardziej odpowiedni rodzaj broni dla odbycia służby wojskowej przez byłych	W jakim stopniu opuścił służbę wojskową?				
	szeregowca	podoficera	oficera	nie służył	brak danych
artyleria	7,2	7,4	8,9	4,0	6,2
lotnictwo	23,7	22,4	17,7	23,1	25,6
łącznie	10,0	10,0	11,2	9,5	11,3
marynarka woj.	11,6	11,4	10,6	16,3	12,2
piechota	3,9	4,3	4,1	1,4	3,0
wojska pancerne	8,6	9,4	3,5	6,1	6,7
wojska pow. - desantowe	5,3	7,0	1,8	7,5	5,5
wojska samochodowe	12,6	10,6	7,1	14,3	12,0
WOP	6,0	4,6	4,1	4,8	3,2
wojska inż. - saperskie	5,7	8,4	18,3	5,4	7,2
inne rodzaje broni	4,0	3,4	10,7	6,2	4,3
brak odpowiedzi	1,4	1,1	2,0	1,4	2,8
N = 100 %	751	885	169	560	30

Popularność rodzajów broni nie wzrasta więc ani nie maleje regularnie wraz ze wzrostem stopnia. Wyniki badań wskazują raczej, że istnieją rodzaje broni faworyzowane przez byłych szeregowych, byłych oficerów lub byłych podoficerów.

Wymieniając po dwa rodzaje broni, w których zaznacza się procentowa przewaga głosów jednej z trzech kategorii byłych wojskowych, otrzymujemy zestawienie następujące:

Rodzaje broni faworyzowane przez:		
b.szeregowych	b.podoficerów	b.oficerów
lotnictwo	wojska pancerne	wojska inż.-saperskie
wojska samochodowe	wojska pow.-desantowe	inne rodzaje wojska

Na podstawie tego podziału można wysunąć szereg hipotez, nie do zweryfikowania jednak bez specjalnych badań poświęconych temu zagadnieniu. W grę wchodzić tu mogą na przykład różnice uciążliwości między służbą szeregowca i oficera w poszczególnych rodzajach broni. Niewątpliwie takim rodzajem broni, w którym różnice te są bardzo znaczne, są wojska inżynieryjno-saperskie, faworyzowane przez byłych oficerów.

Mogą także w grę wchodzić możliwości nabycia szczególnie pożądanых kwalifikacji zawodowych. Trudno natomiast znaleźć nawet hipotetyczne wyjaśnienie dla przewagi głosów b.podoficerów w odniesieniu do wojsk pancernych i wojsk powietrzno - desantowych.

STEREOTYPY MILITARNE

W rozdziale poprzednim omówiliśmy poglądy badanej reprezentacji dorosłych mężczyzn na służbę wojskową i warunki służby w Ludowym Wojsku Polskim. Obecnie przechodzimy do analizy zagadnień należących już do nieco innego kręgu spraw: do problematyki stereotypów militarnych. Pojęcia stereotypu - zgodnie z przyjętym rozumieniem - używamy w odniesieniu do skończonych /i z konieczności uproszczonych/ popularnych wyobrażeń o grupach, instytucjach i wydarzeniach. Badanie nasze nie miało na celu ustalenia, w jakiej mierze stereotypy te spełniają - według znanego określenia Waltera Lippmanna - funkcję "twierdzy naszych uczuć", a więc w jakiej mierze są to sądy nie tylko skrótowe, lecz również silnie zabarwione emocjonalnie.

Z różnych stereotypów militarnych /tj. dotyczących spraw wojskowych/ interesują nas dwa ich typy: stereotypy dotyczące tradycji wojskowych oraz stereotypy żołnierzy różnych narodowości.

Oceena tradycji wojskowych

Pytanie dotyczące tradycji wojskowych brzmiało: " J a k i e t r a d y c j e w o j s k o w e w h i s t o r i i n a s z e g o k r a j u u w a ż a P a n z a n a j b a r d z i e j c h l u b n e ? " W odpowiedzi na to pytanie wymieniano często więcej niż jedną "tradycję", w wyniku czego w dalszych tablicach sumy odsetków przekraczają czasem 100 %.

Jak wynika z zestawienia, ogromna większość badanych /89,6 %/ potrafi wskazać jakąś chlubną tradycję, a zaledwie 0,8 % zdecydowanie nie dostrzega żadnych chlubnych tradycji oręża polskiego. Zauważyć też można, że mężczyźni, którzy odbyli służbę wojskową, w nieco większym stopniu dostrzegają chlubne tradycje wojskowe niż ci, którzy służby wojskowej nie odbyli.

Byłoby rzeczą interesującą prześledzić, czy dostrzeganie chlubnych tradycji wojskowych zależne jest od wieku, wykształcenia, pochodzenia społecznego i zawodu. Jednakże wskutek znikomych rozmiarów grupy nie dostrzegającej tradycji wojskowych / tylko 19 osób w całej próbie / rozbiocie badanej zbiorowości według wyróżnionych klas wieku i innych cech demograficznych, stwarza przedziały parosobowe, wykluczające możliwość wnioskowania statystycznego.

Rezygnując więc z takiej analizy, przechodzimy obecnie do dokładniejszego rozpatrzenia typu tradycji wojskowych, uważanych przez badaną zbiorowość za najbardziej chlubne.

Odpowiedzi na wymienione wyżej pytanie klasyfikowaliśmy dwójako: raz według okresów historycznych i ponownie -- według poszczególnych bitew.

Tablica 24 przedstawia odpowiedzi sklasyfikowane według okresów historycznych, przy uwzględnieniu podziału na tych, co odbyli służbę wojskową i tych, którzy jej nie odbyli.

Tabl. 24

Za najbardziej chlubne tradycje wojskowe uznali:	x/ Ogółem /100 % = = 2137/	W wojsku	
		służyli /100 % = = 1644/	nie służyli /100 % = = 493/
1/ walki zbrojne przed upadkiem Rzeczypospolitej	22,3	22,4	21,6
w tym:			
walki z ekspansją niemiecką	17,6	17,9	16,6
inne walki zbrojne	4,7	4,5	5,0
2/ walki narodowo - wyzwolenicze w okresie rozbiorów	15,9	15,9	15,2
3/ wojnę 1920 roku	1,1	1,2	0,9
4/ kampanię wrześniową 1939 r.	14,3	15,2	11,3
5/ walki podziemne i partyzanckie w okresie II wojny światowej	4,4	4,8	3,2
6/ Powstanie Warszawskie	8,1	8,7	6,2
7/ walki Ludowego Wojska Polskiego w II wojnie światowej	21,0	20,9	21,6
8/ walki wojsk polskich na Zachodzie w II wojnie światowej	25,0	24,5	26,7
9/ walki w II wojnie światowej bez konkretyzacji	7,9	8,3	6,8
10/ "walki o wolność innych narodów"	4,8	4,6	5,4
11/ inne odpowiedzi	7,8	8,3	6,2

x/ Procenty obliczane są od podstawy, którą stanowi ogół odpowiedzi wymienianych przynajmniej jedną chlubną tradycję wojskową, nie zaś od liczby odpowiadających.

Z tablicy tej wyciągnąć można następujące wnioski:

1. Zdecydowanie dominują tradycje wojskowe z okresu drugiej wojny światowej. Łączna suma odpowiedzi wyróżniających tradycje z tego okresu wyraża się liczbą 80,7 % /1927 odpowiedzi/.
2. Zarówno w odniesieniu do okresu przedrozbiorowego jak i późniejszego, dominują w odpowiedziach badanych tradycje walki zbrojnej przeciw ekspansji niemieckiej.
3. Poczesne miejsce zajmują tradycje wojsk polskich na Zachodzie /z okresu II wojny światowej/, zaś nieznacznie ustępują im pod tym względem tradycje Ludowego Wojska Polskiego.
4. Brak jest znaczniejszych i konsekwentnych różnic między odpowiedziami ludzi, którzy odbyli służbę wojskową i odpowiedziami pozostałych.

W przedstawionym zestawieniu uderza znikomy odsetek odpowiedzi wyróżniających - intensywnie popularyzowaną przez reakcję - wojnę antyradziecką w 1920 r. Bliższa analiza tej sprawy w oparciu o posiadany materiał jest niemożliwa; nie jest jednak wykluczone, że część respondentów czuła tu pewne skrepowanie.

Analizę tę uzupełnić można danymi dotyczącymi poszczególnych bitew zaliczanych do najbardziej chlubnych tradycji oręża polskiego. Za najbardziej chlubne tradycje wojskowe uznano następujące bitwy: Monte Cassino /22,0 %/, Grunwald /17,1 %/, Lenino /10,6 %/, Westerplatte /7,7 %/, Powstanie Warszawskie /6,7 %/, Berlin /3,9 %/, Wał Pomorski i Kołobrzeg /3,6 %/, "Bitwa o Anglię" /3,4 %/, obronę Warszawy w 1939 r. /2,6 %/, Racławice /2,5 %/, Odsiecz Wiednia /2,4 %/, Narwik /2,3 %/, Tobruk /2,0 %/, Kutno /1,3 %/. Zestawienie to potwierdza poprzednio zauważone tendencje. Znikome miejsce zajmują w tradycjach wojskowych - według ocen odpowiadających - bitwy sprzed drugiej wojny światowej. Tylko bitwa pod Grunwaldem uzyskała znaczniejszy odsetek odpowiedzi, zaś powyżej 1 % odpowiedzi przypadło jeszcze bitwie pod Racławicami i odsiecz Wiednia. Samosierzę wymieniło tylko 19 /0,9 %/ odpowiadających, Psie Pole - 14 /0,6 %/, Chocim - 9 /0,4 %/.

Wśród bitew II wojny światowej zauważyć można ciekawe zjawisko dominację tradycji Monte Cassino, najlepiej znanej i najbardziej jak widać gloryfikowanej bitwy stoczonej przez Polaków w drugiej wojnie światowej. Tradycje Ludowego Wojska Polskiego reprezentowane są w odpowiedziach przez nas uzyskanych głównie przez bitwę pod Lenino, zdobycie Berlina oraz przekłamanie Wału Pomorskiego i zdobycie Kołobrzegu. Żadna jednak z tych bitew nie uzyskała w opinii publicznej takiego rezonansu, jak Monte Cassino.

Mamy tu do czynienia z interesującym zjawiskiem psychologicznym, tłumaczącym się jedynie poprzez mechanizm działania stereotypów. Ani bowiem znaczenie strategiczne tej bitwy, ani jej rozmiary i wielkość użytych sił polskich, ani walory dowódcze nie predysponują Monte Cassino do roli, jaką pełni ono w świadomości społecznej. Naszej propagandzie wysiłku zbrojnego nie udało się dotąd w tej samej /lub wyższej/ mierze spopularyzować w społeczeństwie walk Ludowego Wojska Polskiego mimo obiektywnych walorów, które mogłyby przemawiać na ich rzecz.

Analiza zależności między cechami demograficznymi badanych osób, a skłonnością do wyboru określonej tradycji, nie przyniosła godnych uwagi rezultatów.

Stereotypy żołnierzy różnych narodowości

O stereotypach militarnych innego typu mówią odpowiedzi na pytanie, które brzmiało: "Żołnierze jakich narodowości są Pana zdaniem najbardziej:

- 1/ waleczni, dzielni,
- 2/ zdyscyplinowani,
- 3/ dobrze wyszkoleni?"

Na każde z tych pytań szczegółowych należało udzielić odpowiedzi, wskazując tylko jedną narodowość.

Spśród wszystkich możliwych narodowości, tylko sześć skupiło znacznie większą liczbę głosów: Polacy, Rosjanie, Niemcy, Japończycy, Anglicy i Amerykanie. Wśród narodowości, które nie zostały wyróżnione przez większe odsetki odpowiadających, znajdują się Francuzi, co jest świadectwem radykalnego odrzucenia tradycyjnego, datującego się

z czasów napoleońskich, pozytywnego stereotypu żołnierza francuskiego. Dobór najlepszych, zdaniem naszych respondentów, żołnierzy - odzwierciadla, jak się zdaje, przewagę stereotypów związanych z drugą wojną światową, która - jak stwierdziliśmy - wśród stereotypów militarnych zajmuje u nas miejsce szczególne.

Tabl.25

		"Żołnierze jakich narodowości są najbardziej waleczni, dzielni?"								
W wojsku	N=100%	Polacy	Rosja- nie	Japoń- czy	Niemcy	Amery- kanie	Angli- cy	inni	"nie mam zdania i brak danych"	
Ogółem	2385	71,5	15,9	6,2	1,4	0,3	0,1	3,3	1,3	
służyli	1825	71,9	15,9	6,3	1,6	0,3	0,1	3,0	1,1	
nie słu- żyli	560	70,8	15,9	5,9	1,3	0,2	0,2	4,9	0,8	

Tabl.26

"Żołnierze jakich narodowości są najbardziej zdyscyplinowani?"										
W wojsku	N=100%	Niemcy	Rosja- nie	Polacy	Angli- cy	Japoń- czy	Amery- kanie	inni	"nie mam zdania i brak danych"	
Ogółem	2385	54,3	13,6	13,5	5,5	3,7	1,6	3,8	4,0	
służyli	1825	55,0	13,9	13,4	5,4	3,7	1,8	3,7	3,1	
nie służy- li	560	51,9	12,6	14,1	5,4	3,8	1,3	4,5	6,8	

Tabl.27

"Żołnierze jakich narodowości są najlepiej wyszkoleni?"										
W wojsku	N=100%	Niem- cy	Rosja- nie	Amery- kanie	Polacy	Angli- cy	Japoń- czycy	inni	nie mam zdania	brak danych
Ogółem	2385	24,8	24,7	17,9	12,8	9,0	1,3	2,7	6,7	
służyli	1825	25,7	25,0	17,8	12,0	9,3	1,4	2,8	6,0	
nie słu- żyli	560	21,3	23,7	18,1	15,5	8,1	1,3	2,5	9,5	

Te wstępne zestawienia pozwalają na zasygnalizowanie następujących zjawisk:

1. Wśród stereotypów żołnierzy różnych narodowości przeważa bardzo silnie pozytywny stereotyp żołnierza własnej narodowości. Polacy uznani zostali za najwaleczniejszych przez ponad 70 % wszystkich odpowiadających, a za najbardziej zdyscyplinowanych i najlepiej wyszkolonych przez - odpowiednio - 13,5 % i 12,8 %. Różnica między odsetkiem respondentów wysoko oceniających odwagę żołnierzy polskich, a odsetkiem tych, którzy wysoko ocenili ich zdyscyplinowanie i wyszkolenie, skomentujemy niżej, w świetle dodatkowych danych zawartych w kolejnych tablicach. Można jednak tu już stwierdzić, że ten korzystny stereotyp własnego żołnierza odpowiada powszechnie obserwowanemu zjawisku występującemu w stereotypowych opiniach ludzi różnych narodowości o członkach własnego narodu i o obco-krajowcach /por.np.międzynarodowe badania nad stereotypami narodowymi relacjonowane w pracy Buchanana - Cantrilla "How Do Nations See Each Other?"/.
2. Obok Polaków czołowe miejsce zajmują żołnierze dwóch wielkich narodów - sąsiadów: Rosjanie^{x/} i Niemcy. We wszystkich trzech wypadkach żołnierze rosyjscy zajmują w opinii naszych respondentów miejsce drugie, przy czym pod względem waleczności stanowią obok Polaków jedyną narodowość wyróżnioną przez więcej niż 10 % odpowiadających. Niemcy zostali wprowadzie

^{x/}Używamy tu cały czas tego terminu, bo nasi respondenci posługują się nim zamiast - znaczącego zresztą niezupełnie to samo - terminu "żołnierze radziecy".

wyróżnieni pod względem waleczności tylko przez znikomą liczbę odpowiadających, ale w dwóch pozostałych pytaniach uzyskali najwyższy odsetek korzystnych ocen. Rzuca się w oczy, że cechą najczęściej przypisywaną żołnierzom niemieckim jest wysokie zdyscyplinowanie.

3. Pozostałe trzy narodowości wyróżnione przez więcej niż 1 % odpowiadających - to Japończycy, Amerykanie i Anglicy. Są to żołnierze, którzy odegrali doniosłą rolę w drugiej wojnie światowej, z czym zapewne wiąże się stosunkowo korzystna ocena ich walorów bojowych w naszym społeczeństwie. Żołnierze japońscy najczęściej wyróżniani są z uwagi na waleczność, angielscy - z uwagi na zdyscyplinowanie i wyszkolenie, zaś amerykańscy - z uwagi na wyszkolenie. Stereotypy panujące w naszym społeczeństwie odmawiają żołnierzom państw zachodnich /Niemcom, Amerykanom, Anglikom/ wybitnej waleczności, ale nie negują ani wysokiego poziomu ich wyszkolenia, ani zdyscyplinowania.

Koncentrując obecnie uwagę na tych narodowościach, które w odpowiedzi na omawiane pytania były wyróżniane stosunkowo często, prześledzimy zależność między wiekiem i wykształceniem, a nasileniem poszczególnych stereotypów. W zasadzie ograniczamy się przy analizie każdego z omawianych tu pytań szczegółowych do tych trzech narodowości, które uzyskały pierwsze, drugie i trzecie miejsce, ale przy pytaniu dotyczącym wyszkolenia włączamy również żołnierzy polskich. Potrzebne nam to jest bowiem, by ocenić charakter stereotypu żołnierza polskiego w naszym społeczeństwie.

Tabl. 26

Wiek	x/ N=100%	Żołnierze									
		najwaleczniejsi					najbardziej zdys- cyplinowani		najlepiej wyszkoleni		
		Pola- cy	Ros- janie	Japoń- czycy	Niem- cy	Rosja- nie	Pola- cy	Niem- cy	Rosja- nie	Amery- kanie	Pola- cy
18-20	181	68,5	18,8	4,4	47,0	13,8	11,5	20,4	24,9	17,1	17,2
21-24	260	71,5	15,0	6,9	48,1	23,5	11,9	22,8	29,2	19,7	11,5
25-39	1017	72,1	15,4	6,6	54,5	13,9	12,4	24,0	25,9	18,2	11,2
40-65	926	71,4	16,5	5,9	57,3	10,5	15,5	27,1	22,0	17,1	14,3

x/Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż uwzględniamy tylko część wyróżnionych narodowości; za 100 % przyjmuje się ogół odpowiadających w danej klasie wieku.

Stwierdzamy więc następujące zjawiska:

1. Stereotypy dotyczące waleczności, nie są zróżnicowane w zależności od wieku odpowiadających.
2. Stereotypy dotyczące zdyscyplinowania i wyszkolenia są zróżnicowane w zależności od wieku odpowiadających, a mianowicie:
 - a/ Ludzie stosunkowo starsi /powyżej 40 lat/ bardziej niż młodsi skłonni są przypisywać najwyższe zdyscyplinowanie Polakom; wysoką dyscyplinę Rosjanom przypisują natomiast raczej ludzie młodsi /szczególnie zaś ludzie w wieku 21-24 lat/. Pozytywne oceny zdyscyplinowania żołnierzy niemieckich stają się częstsze wraz z wiekiem.
 - b/ Najmłodsi /18-20 lat/ i najstarsi /40-65 lat/ są szczególnie skłonni uważać żołnierzy polskich za najlepiej wyszkolonych, podczas gdy Rosjan w szczególnie dużym stopniu wyróżniają pod tym względem ludzie w wieku 21-24 lata.

Znaczniejsze różnice w ocenach żołnierzy różnych narodowości zauważamy jednak dopiero w zależności od wykształcenia odpowiadających.

Tabl.29

Wykształcenie	x/ N=100%	Żołnierze									
		najwaleczniejsi					najbardziej zdyscyplinowani				
		Polacy	Rosjanie	Japończycy	Niemcy	Rosjanie	Polacy	Niemcy	Rosjanie	Amerykanie	Polacy
niepełne podstawowe i podstawowe	1321	70,5	16,5	6,4	52,2	14,3	15,9	26,1	22,7	16,9	15,3
niepełne średnie	486	72,5	15,8	4,8	54,8	15,1	11,9	22,6	27,4	20,0	10,1
średnie	420	72,7	16,4	6,7	56,9	12,4	10,9	21,9	30,0	18,8	10,6
niepełne wyższe i wyższe	144	72,9	9,7	9,0	63,8	7,6	4,2	27,8	17,4	18,1	6,2

x/ Odsetki nie sumują się do 100 %, gdyż uwzględniamy tylko część wyróżnionych narodowości; za 100 % przyjmują się ogół odpowiadających w danej klasie wieku.

Tendencja najbardziej wyraźna, którą można odczytać z naszej tablicy, polega na tym, że stereotyp żołnierza polskiego jako najbardziej zdyscyplinowanego i najlepiej wyszkolonego występuje tym słabiej, im wyższe jest wykształcenie odpowiadających. Wzrost wykształcenia wpływa więc na osłabienie tendencji do stawiania żołnierzy własnej narodowości na pierwszym miejscu pod tymi dwoma względami. Natomiast stereotypy dotyczące waleczności żołnierzy różnych narodowości, w tym i Polaków, nie są w zasadzie zróżnicowane w zależności od wykształcenia /jedynym wyjątkiem jest niska ocena Rosjan u ludzi o wykształceniu powyżej średniego/.

Wyjaśnienie tego zjawiska można sformułować w postaci następującej hipotezy: stereotyp waleczności jest najbardziej zależny od panującego w danej grupie zarodowej wzoru waleczności. Dlatego żołnierz polski uznany jest przez co siódmego respondenta za najwaleczniejszego. Kulturowo zdeterminowany wzór waleczności akceptowany jest niezależnie od wieku czy poziomu wykształcenia. Inaczej w przypadku zdyscyplinowania i wyszkolenia. Tu w grę wchodzi cechy bardziej wymierne, mniej zależne od subiektywnych ocen i wartościowań, wymagające większej znajomości rzeczy. Wprawdzie Polacy uważani są przez stosunkowo znaczny odsetek współrodaków za żołnierzy najbardziej zdyscyplinowanych i najlepiej wyszkolonych, ale ta tendencja do manifestowania stereotypu zabarwionego dumą narodową nie obejmuje więcej niż kilkunastu procent odpowiadających. W grupie tej wyraźna jest przewaga ludzi słabiej wykształconych. Stereotyp korzystny dla żołnierzy własnej narodowości utrzymuje się więc w tym zakresie tym silniej, im mniejszy opór stawiają mu wiadomości i krytycyzm myślenia związany zwykle z wykształceniem.

Z innych tendencji zauważamy, iż ocena zdyscyplinowania Niemców rośnie wraz z wykształceniem, podczas gdy ocena zdyscyplinowania Rosjan najgorzej kształtuje się w grupie o wykształceniu powyżej średniego. Natomiast pod względem wyszkolenia, ludzie z wykształceniem średnim lub niepełnym średnim szczególnie preferują Rosjan, a grupy o wykształceniu albo podstawowym, albo wyższym niż średnie - Niemców.

KONTAKTY SPOŁECZEŃSTWA CYWILNEGO Z WOJSKIEM

Badanie nasze dotyczyło opinii społeczeństwa o wojsku i zagadnieniach militarnych - nie było jego przedmiotem ustalenie, jak kształtują się kontakty między armią, a ludnością. To drugie zagadnienie wymagałoby zresztą innego typu badań niż sondaż opinii. Niemniej jednak sondaż nasz rzuca nieco światła na dwie kwestie związane z kontaktem między społeczeństwem cywilnym a wojskiem.

Pytaliśmy więc: " Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród oficerów Wojska Polskiego?", a później powtórzyliśmy to pytanie w odniesieniu do podoficerów. Te dwa pytania miały posłużyć ustaleniu, w jakim stopniu występują bliższe kontakty osobiste kadry wojskowej i ludności cywilnej. Pytaliśmy też o opinię co do informacji podawanych w prasie i radiu o Wojsku Polskim. Odpowiedzi na to pytanie będziemy tu interpretowali jako mierniki zainteresowania wojskiem w różnych środowiskach. Oczywiście pytania te obejmują jedynie fragmentarycznie postawiony problem.

Kontakty osobiste z kadrą wojskową

Tablica 30 i 31 przedstawiają odpowiedzi na pytania 10 i 11 w zależności od odbycia lub nie odbycia służby wojskowej. Jak widać, ludzie, którzy odbyli służbę wojskową, częściej niż ci, którzy jej nie odbyli, deklarują, iż posiadają bliskich znajomych wśród oficerów i podoficerów WP, przy czym dotyczy to w tej samej mierze posiadania przyjaciół - oficerów, jak posiadania przyjaciół - podoficerów.

Możliwe są dwie interpretacje tego zjawiska: /1/ służba wojskowa wpływa na powstanie osobistych przyjacielskich stosunków z oficerami i podoficerami WP, lub też /2/ służba wojskowa wyrabia w ludziach wzmożony prestiż pozycji oficera i podoficera WP, co wyraża się w skłonności do deklarowania, iż ma się bliskiego znajomego w tych grupach. Zarówno przy jednej, jak i przy drugiej interpretacji znaczy to, że służba wojskowa jest czynnikiem korzystnie wpływającym na osobiste kontakty społeczeństwa cywilnego z kadrą wojskową. Niemal identyczna proporcja kontaktów z oficerami, jak z podoficerami, sugeruje, że nie występuje jakaś wyraźniejsza tendencja do uznania za

ekskluzywną pozycją korpusu oficerskiego: mniej więcej tyle samo respondentów deklaruje, iż ma przyjaciół - oficerów, ilu zgłasza, że ma przyjaciół - podoficerów.

Tabl.30

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród o f i c e r ó w Wojska Polskiego?"	Ogółem %	W wojsku:	
		służyli	nie służyli
tak	52,5	55,2	44,2
nie	47,4	44,7	55,4
brak odpowiedzi	0,1	0,1	0,4
N = 100 %	2385	1825	560

Tabl.31

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród p o d o f i - c e r ó w Wojska Polskiego?"	Ogółem %	W wojsku:	
		służyli	nie służyli
tak	53,5	56,9	42,8
nie	46,2	42,8	57,2
brak odpowiedzi	0,3	0,3	-
N = 100 %	2385	1825	560

Kim są ludzie, którzy deklarują, iż mają przyjaciół wśród oficerów WP?

Najmniej licznie reprezentowani są wśród nich ludzie pochodzenia chłopskiego, najbardziej zaś inteligencji. Drobnomieszczaństwo /włączając w tę kategorię rzemieślników/ dostarcza proporcjonalnie nieco więcej ludzi blisko kontaktujących się z oficerami, niż klasa robotnicza.

Interesującym zjawiskiem, wymagającym dokładniejszej analizy, jest to, iż tyle samo ludzi ze średnim i z wyższym wykształceniem deklaruje, że posiada przyjaciół wśród oficerów. Być może, świadczy to o znaczeniu matury jako swoistego "progu" oddzielającego grupę, mającą szczególnie liczne kontakty przyjacielskie wśród oficerów.

Tabl.32

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród oficerów WP?"	Ogółem %	Pochodzenie społeczne				
		Robotnicy	chłopi	inteligencja	drobno-mieszczaństwo	inne
tak	53,5	56,8	48,2	59,5	57,2	53,6
nie	47,4	43,1	51,6	40,5	42,7	44,4
brak odpowiedzi	0,1	0,1	0,2	-	0,1	-
N = 100 %	2385	839	1232	158	138	18

Tabl.33

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród oficerów WP?"	Ogółem %	Wykształcenie			
		niepełne lub podstawowe	niepełne średnie	średnie	niepełne i pełne wyższe
tak	52,5	43,7	59,1	67,4	67,4
nie	47,4	56,1	40,7	32,6	32,6
brak odpowiedzi	0,1	0,2	0,2	-	-
N = 100 %	2385	1321	486	420	144

Jeśli idzie o wpływ przynależności zawodowej na kontakty z oficerami WP, to zauważmy, że pracownicy umysłowi zdecydowanie dominują tu nad innymi grupami zawodowymi. Uderza jednak, że w obrębie tej grupy nie ma znaczących różnic w nasileniu kontaktów z oficerami między pracownikami z wyższym wykształceniem i pracownikami bez wyższego wykształcenia. Zwrócić też warto uwagę, że odsetek aktualnych robotników i rolników posiadających przyjaciół wśród oficerów jest nieznacznie tylko niższy /bardziej wśród robotników niż wśród rolników/ od analogicznego odsetka ludzi pochodzenia robotniczego lub chłopskiego.

Tabl.34

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród podoficerów WP?"	Ogółem %	Zawód				
		robotnicy	rolnicy	prac. umysł. bez wyż. wyksz.	prac. umysł. z wyż. wyksz.	inni
tak	52,5	49,7	46,4	64,9	66,7	59,4
nie	47,4	50,2	53,4	35,1	33,3	40,6
brak danych	0,1	0,1	0,2	-	-	-
N = 100 %	2385	885	825	425	132	118

Następne tablice pokazują zróżnicowanie społeczne tych, którzy deklarowali posiadanie przyjaciół wśród podoficerów WP. Widzimy, że wzór stosunków tu występujących jest inny, niż wzór stosunków osobistych /przyjacielskich/ z oficerami.

Tabl.35

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród podoficerów WP?"	Ogółem %	Pochodzenie społeczne				
		robotnicze	chłopskie	inteligencyjne	drobno-mieszczańskie	inne
tak	53,6	56,5	53,5	41,8	52,2	50,0
nie	46,2	43,3	46,2	58,2	47,8	50,0
brak danych	0,2	0,2	0,3	-	-	-
N = 100 %	2385	839	1232	158	138	18

Tabl.36

"Czy ma Pan przyjaciela/przyjaciół/ lub bliskich znajomych wśród podoficerów WP?"	Ogółem %	Wykształcenie			
		niepełne i pełne podstawowe	niepełne średnie	średnie	niepełne i pełne wyższe
tak	53,6	52,1	60,1	55,5	38,9
nie	46,2	47,7	39,7	44,0	60,4
brak danych	0,2	0,2	0,2	0,5	0,7
N = 100 %	2385	1321	486	420	144

Tabl. 37

"Czy ma Pan przyjaciela /przyjaciół/ lub blis- kich znajomych wśród podoficerów WP?"	Ogółem %	Zawód				
		robot- nicy	rolnicy	prac. umysł. bez wyż. wyksz.	prac., umysł. z wyższ. wyksz.	inni
tak	53,6	55,7	52,9	55,0	38,0	58,4
nie	46,2	44,3	46,9	44,5	61,4	40,6
brak danych	0,2	-	0,2	0,5	0,6	1,0
N = 100 %	2385	885	825	425	132	118

Jak widać więc, kontakty społeczne podoficerów WP koncentrują się przede wszystkim w grupach społecznych o podobnej pozycji. Najwięcej kontaktów z podoficerami deklaruują ludzie o niepełnym średnim wykształceniu - najmniej ludzie o wykształceniu wyższym niż średnie. Najmniej takich kontaktów deklaruują ludzie pochodzenia inteligenckiego, podczas gdy różnice między pozostałymi grupami są nieznaczne. Z punktu widzenia struktury zawodowej, jedyną cechą charakterystyczną jest niska ilość kontaktów z podoficerami wśród pracowników umysłowych z wyższym wykształceniem. Między innymi grupami zawodowymi różnice są niewielkie.

Generalnie jednak rzuca się w oczy, że różnice te występują na tle dużego społecznego zróżnicowania kontaktów osobistych podoficerów. Co czwarty inteligent z wyższym wykształceniem ma przyjaciela wśród podoficerów WP; świadczy to, że bariery pozycji społecznej, choć istnieją, nie wpływają u nas dominująco na wybór osobistych kontaktów towarzyskich.

Być może najbardziej zdumiewającym stwierdzeniem w tej części badania jest, że kontakty społeczne podoficerów nie są szczególnie silne w środowisku wiejskim /które ustępuje pod tym względem robotniczemu/, mimo że z niego właśnie wywodzi się większość podoficerów. Sprawa ta wymaga jest dalszego badania.

W jakiej mierze kontakty osobiste z oficerami i podoficerami wpływają na opinie o służbie wojskowej? W rozdziale pierwszym zauważyliśmy, iż wykształcenie respondentów różnicuje opinie o służbie wojskowej i oceny wypowiedziane przez ludzi, którzy ją odbyli. Obecnie stwierdzić można, że w poszczególnych klasach wykształcenia bliską znajomość

z oficerami i podoficerami wpływa korzystnie na ocenę służby wojskowej. Służbę tę za potrzebną każdemu mężczyźnie uważa 65,2 % ludzi z wykształceniem podstawowym, mających przyjaciół wśród oficerów, i 60,6 % ludzi z takim wykształceniem nie posiadających przyjaciół wśród oficerów. Dla grupy z wykształceniem niepełnym średnim analogiczne liczby wynoszą 50,2 % i 47,0 %; dla grupy z wykształceniem średnim 61,1 % i 48,0 %. Natomiast w grupie z wykształceniem wyższym /niepełnym lub pełnym/ proporcje są odwrócone i najkorzystniejszą opinię o służbie wojskowej wypowiada 41,2 % ludzi mających przyjaciół wśród oficerów oraz 48,9 % takich, którzy przyjaciół wśród oficerów nie mają. Znajomość osobista /bliska/ z podoficerami nie różnicuje w sposób istotny opinii o służbie wojskowej. Również opinie o negatywnych stronach służby wojskowej nie różnicuje się w zależności od posiadania lub nie posiadania przyjaciół wśród oficerów i wśród podoficerów WP.

W pytaniu drugim odpowiadający mieli ocenić przygotowanie do życia, orientację w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych oraz aktywność gospodarczą ludzi, którzy odbyli służbę wojskową. Na opinie w tej sprawie obok wykształcenia wpływają również osobiste kontakty z oficerami i podoficerami. Za lepiej przygotowanych do życia uznali ludzie po służbie wojskowej respondenci z wykształceniem podstawowym, mający przyjaciół wśród oficerów /74,5 %/. Nie mający przyjaciół wśród oficerów - w 72,1 %. W grupie o wykształceniu niepełnym średnim odpowiednie liczby wynoszą 76,6 % oraz 59,6 %; w grupie o wykształceniu średnim - 79,2 % i 69,4 %; w grupie o wykształceniu wyższym 66,0 % i 61,7 %.

W przypadku bliskich kontaktów z podoficerami, odpowiednie liczby wynoszą: dla grupy z wykształceniem podstawowym - 73,4 % i 72,5 %; dla grupy z wykształceniem niepełnym średnim - 71,6 % oraz 66,8 %; dla grupy z wykształceniem średnim - 76,8 % oraz 75,7 %; dla grupy z wykształceniem wyższym lub niepełnym wyższym - 75,0 % oraz 57,5 %.

Podobnie kształtują się opinie w pozostałych dwóch kwestiach, tzn. opinie dotyczące wpływu służby wojskowej na orientację w wydarzeniach krajowych i międzynarodowych oraz na aktywność mężczyzn w życiu gospodarczym.

Tak więc, jak wynika z przytoczonych danych osobistych kontakty z kadrami wojskową wpływają na kształtowanie się bardziej pozytywnej oceny zasadniczej służby wojskowej.

Zainteresowanie problematyką wojskową w różnych środowiskach

O różnicach w zainteresowaniu problematyką wojskową w zależności od takich czynników, jak odbycie służby wojskowej i wykształcenie, informują tablice zamieszczone w tym rozdziale. Przy ich interpretacji przyjmujemy pewne założenie dodatkowe, które było w tym przypadku niezbędne. Zakładamy umownie, że obiektywne nasycenie prasy czy radio informacjami o wojsku jest czynnikiem niezmiennym, czyli że nie występowały tu różnice zależne od tego, jakie gazety i pisma czytali poszczególni respondenci, lub jakich programów radiowych słuchali. Zdajemy sobie sprawę z tego, że założenie to wprowadzamy arbitralnie i że nie wiemy czy istotnie tak było. Niemniej jednak uniknąć tego ograniczenia wiarygodności wniosków się nie da, zaś stosunkowo niewielkie różnice jakie w tym względzie występują między różnymi pismami, czynią, jak sądzimy, dopuszczalnym zastosowanie takiej interpretacji.

Zdecydowana większość odpowiadających uważa, że wiadomości o wojsku podaje się w prasie i w radio zbyt mało. Dane te mogą być interpretowane jako miara zainteresowania wojskiem, ale stwierdzenie powyższe nie jest niczym więcej niż hipotezą roboczą. Potrzebne bowiem byłyby dla jej sprawdzenia odrębne badania nad zainteresowaniem okazywanym przez odbiorców różnym typom zagadnień poruszanych w prasie i w radio. Dopiero na tym tle porównawczym można kusić się o pełniejszą interpretację omawianych tu danych. Z tego samego względu również dalsze nasze rozważania odczytywać należy jako jedynie formułowanie hipotez.

Tabl.38

Uważają, że informacji o wojsku podaje się	Ogółem %	W wojsku	
		służyli	nie słu- żyli
w prasie:			
dostatecznie dużo	24,2	24,9	22,0
zbyt mało	60,2	60,7	58,7
nie mają zdania	15,3	14,0	19,1
brak odpowiedzi	0,3	0,4	0,2
w radio:			
dostatecznie dużo	26,0	26,6	24,0
zbyt mało	59,0	59,3	58,1
nie mają zdania	14,7	13,8	17,9
brak odpowiedzi	0,3	0,3	-
N = 100 %		2385	1825
			560

Jak było do przewidzenia, ludzie, którzy nie odbyli służby wojskowej, są nieco skłonniejsi /aczkolwiek nie jest to zależność statystycznie istotna/ do powstrzymania się od zajęcia stanowiska, co może być związane z mniejszą znajomością spraw wojska, ale może też pośrednio świadczyć o nieco niższym zainteresowaniu tymi kwestiami.

Bardziej wyraźnie ujawnia związek między zainteresowaniem sprawami wojskowymi, a własną przeszłością w armii, następujące zestawienie:

Tabl. 39

Uważają, że informacji o wojsku podaje się	Ogółem %	Opuścili wojsko w stopniu		
		szeregowego	podoficera	oficera
w prasie:				
dostatecznie dużo	24,2	26,6	23,6	24,3
zbyt mało	60,2	56,9	62,8	67,4
nie mają zdania	15,3	16,4	13,0	7,7
brak odpowiedzi	0,3	0,1	0,6	0,6
w radio:				
dostatecznie dużo	26,0	27,7	25,6	28,4
zbyt mało	59,0	54,9	61,7	65,7
nie mają zdania	14,7	17,3	12,3	5,3
brak odpowiedzi	0,3	0,1	0,4	0,6
N = 100 %	2385	751	885	169

Byli oficerowie, a więc ludzie silniej z wojskiem związani niż szeregowi, a jednocześnie bardziej wykształceni, znacznie silniej manifestują swoje zainteresowanie sprawami wojska, niż pozostałe kategorie byłych wojskowych. Różnica między odsetkami głosów byłych szeregowych i byłych oficerów wyrażających opinie o niedostatku informacji, wynosi tak w odniesieniu do prasy, jak do radia, przeszło 10 % na korzyść byłych oficerów.

Zatrzymajmy się wreszcie nad wpływem, jaki na zainteresowanie sprawami wojska wywiera poziom wykształcenia.

Tabl. 40

Uważają, że informacje o wojsku podaje się	Ogółem %	Wykształcenie			
		niepełne lub pełne podstawowe	niepełne średnie	średnie	niepełne lub pełne wyższe
w prasie:					
dostatecznie dużo	24,2	23,0	24,5	26,4	26,4
zbyt mało	60,2	57,7	63,2	64,3	62,5
nie mają zdania	15,3	19,0	12,1	8,3	11,1
brak odpowiedzi	0,3	0,3	0,2	1,0	-
w radio:					
dostatecznie dużo	26,0	25,4	25,5	26,4	31,9
zbyt mało	59,0	56,6	59,9	64,5	59,7
nie mają zdania	14,7	17,8	14,4	8,3	8,3
brak odpowiedzi	0,3	0,2	0,2	0,8	0,1
N = 100 %	2385	1321	486	420	144

Warto więc zanotować, że ludzie o najniższym wykształceniu /niepełne lub pełne podstawowe/ są bardziej niż inni skłonni do zadeklarowania braku opinii. To samo zjawisko występuje, gdy porównujemy ludzi o niepełnym średnim wykształceniu z tymi, którzy mają przynajmniej pełne średnie wykształcenie. Może to świadczyć o mniejszym zainteresowaniu zarówno wojskiem jak i po prostu - środkami informacji i propagandy.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując ujęte w niniejszym sprawozdaniu wyniki badań warto zwrócić uwagę na niektóre momenty - tak natury merytorycznej, jak metodologiczno-technicznej.

Postawiony przed badaniami problem generalny - stosunek ludności kraju do wojska i spraw z wojskiem związanych - miał charakter opisowo - diagnostyczny. Innymi słowy badania miały przynieść odpowiedź na pytania - jak kształtują się poglądy społeczeństwa na określone sprawy /w kategoriach przeliczalnych i porównywalnych/ oraz czy istnieje związek między poglądami a cechami demograficznymi członków badanej zbiorowości.

Przyjęta metoda badań, tzw. polling, czyli badania na reprezentacji statystycznej prowadzone techniką wywiadów masowych skategoryzowanych - spełnia wszelkie warunki ważności dla analizy postawionego problemu. Wszelkie inne metody badań /właściwe dla badań świadomości społecznej/ - wywiady pogłębione w wybranych środowiskach, ankietą pocztową, gromadzenie i analiza dokumentów osobistych - pozwoliłyby zapewne na "sięgnięcie wgłąb", dotarcie do "źródeł i dróg" formowania się opinii o wojsku, szerszych motywacji tych opinii itd.; Nie dałyby jednak wystarczającego tytułu do uogólnienia rezultatów badań na wielomilionową populację badaną. Co się tyczy składu populacji, ograniczenie wieku badanych od 18 do 65 roku życia było posunięciem uzasadnionym, pozostawiającym poza zasięgiem badań osoby niekompetentne i nie odgrywające wielkiej roli w formowaniu opinii publicznej.

Sprawą dyskusyjną jest nie objęcie badaniami kobiet. Argumentem przemawiającym za tą decyzją, była ograniczona kompetencja kobiet w dziedzinie spraw związanych z wojskiem. Przeciw tej decyzji przemawiają natomiast względy niebagatelnej roli kobiet w kształtowaniu opinii publicznej nawet z pozycji ograniczonej kompetencji.

O problemie pewności badań decydowały dwa zasadnicze czynniki - właściwa konstrukcja narzędzia badawczego, jakim był kwestionariusz /dobór zagadnień, konstrukcja i sekwencja pytań itd./, za co odpowiedzialni są autorzy projektu, oraz właściwe opracowanie założeń

doboru reprezentacji i realizacja badania /dobór właściwych osób, poprawne metodologicznie przeprowadzenie wywiadów itd./ za co odpowiedzialny jest Ośrodek Badania Opinii Publicznej. Nie do nas należy ocena, jak dalece w obu tych zakresach spełniony został warunek poprawności metodologicznej.

Należy jednak w tym miejscu stwierdzić, że projekt kwestionariusza, uzgodniony z instytucją zamawiającą badania, poddany był dwukrotnie badaniom pilotażowym, po którym eliminowano wszelkie dostrzeżone usterki i błędy. Pewnym obiektywnie sprawdzalnym świadectwem rezultatów tych zabiegów jest bardzo niewielki odsetek uchylających się od odpowiedzi, jak również nie posiadających zdania w przedmiocie poszczególnych pytań.

Sprawa realizacji próby omówiona została na wstępie sprawozdania. Wysoki odsetek uzyskanych wywiadów, jak również raporty nadsyłane z terenu przez ankietatorów, potwierdzają fakt, że problematyka badań spotkała się z życzliwym stosunkiem respondentów, a przypadki odmowy ze względu na brak zainteresowania przedmiotem lub obawą ujawniania swoich poglądów należały do bardzo nielicznych.

Sumując w skrócie najważniejsze rezultaty merytoryczne badań należy stwierdzić co następuje:

W wyrażanej aktualnie opinii dorosłych mężczyzn - obywateli polskich, służba wojskowa jest przede wszystkim korzystna dla każdego młodego mężczyzny. Pogląd na służbę wojskową jako na niezbędny element wychowania dominuje nad poglądem o konieczności służby wojskowej ze względów obywatelskich. Wydaje się, że w tym punkcie rezultaty badań zasygnalizowały zjawisko bardzo istotne. Prymat opinii kładących nacisk na służbę wojskową, jako na instytucję wychowawczą, jest rzeczą bezsporną. Czy oznacza to także niedocenianie obowiązkowej służby jako warunku utrzymania obronności kraju - na to pytanie mogą dać odpowiedź dalsze badania.

Przy ocenie porównawczej warunków życia w LWP i wojsku polskim przed 1939 r. odpowiedzi respondentów ujawniły znamioną prawidłowość poglądów. Przy ogólnej przewadze głosów określających warunki żołnierzy odbywających służbę w LWP jako lepsze, znacznie silniej akcentowana jest różnica in plus w zakresie warunków o niematerialnym

charakterze - a więc możliwości nauczania się zawodu, dostępności rozrywek kulturalnych w jednostce, stosunku oficerów i podoficerów do żołnierzy. Mniejsza liczba głosów stwierdza poprawę w warunkach wyżywienia, umundurowania i zakwaterowania.

Pozytywny stosunek do LWP wyrażają respondenci również w odpowiedziach na pytanie o nowoczesność uzbrojenia naszej armii. Znaczna przewaga opinii pozytywnych nad negatywnymi jest jeszcze jednym świadectwem utrzymywania się nie opartych na doświadczeniu, lecz na sympatii i zaufaniu do LWP, poglądów.

Pytanie o najchlubniejsze tradycje w historii wojskowości polskiej ujawniło przede wszystkim trwałość takich tradycji. Blisko 90 % badanych potrafiło wymienić określone bitwy, kampanie, okresy walk zbrojnych. W poglądach badanych okresem o przewadze ohlubnych tradycji był okres II wojny światowej /przeszło 80 % odpowiedzi/. Na ten wysoki odsetek wpływa niewątpliwie świeżość tych wydarzeń, osobiste w nich uczestnictwo części respondentów itd.

Najbardziej jednak znamienym faktem i ujawnionym w odpowiedziach na to pytanie jest, że zarówno w odniesieniu do historii najdawniejszej, okresu przedrozbiorowego, jak i późniejszych walk o niepodległość, dominują tradycje walki zbrojnej przeciw ekspansji niemieckiej.

Sprawę kontaktów ludności cywilnej z wojskiem objęto w badaniach dwoma pytaniami o charakterze sondażowym. Pogłębione badanie tego problemu wymagałoby bowiem zastosowania innych metod. Pierwsze z pytań, pytanie o osobiste stosunki towarzyskie /przyjacielskie/ z oficerami i podoficerami LWP, przyniosło odpowiedzi wskazujące na wysoką częstotliwość kontaktów osobistych badanych mężczyzn z wojskowymi. Co więcej, w wyniku analizy stwierdzono, że zarówno zawód jak i wykształcenie badanych wpływają na utrzymywanie kontaktów towarzyskich, zarówno z oficerami jak i podoficerami, w stopniu znacznie mniejszym niż tego oczekiwano. Inaczej mówiąc - bariery pozycji socjalnej, choć istnieją, nie wpływają u nas dominująco na kontakty towarzyskie z przedstawicielami kadry wojskowej. Stwierdzono ponadto, że fakt posiadania przyjaciela między przedstawicielami kadry wojskowej wpływa na kształtowanie się bardziej pozytywnej oceny zasadniczej służby wojskowej.

Wreszcie odpowiedzi na pytanie sondażowe, czy informacje o wojsku w prasie i radio są wystarczające w stosunku do zapotrzebowania na te informacje wskazały dobitnie na ich niedosyt.

Około 60 % wszystkich badanych, w tym jeszcze większy odsetek posiadających wyrobione zdanie w tym przedmiocie, stwierdziło potrzebę bogatszej czy pełniejszej informacji o sprawach wojska w serwisie prasowym i radiowym.

Oceniając całokształt rezultatów badań należy stwierdzić, że wykazały one powszechne i żywe zainteresowanie sprawami wojskowymi. Na szczególne podkreślenie zasługuje pozytywny stosunek społeczeństwa do instytucji zasadniczej służby wojskowej oraz pozytywna ocena Ludowego Wojska Polskiego, dotycząca stanu jego wyposażenia, warunków służby, wreszcie roli, jaką wojsko spełnia w życiu młodych ludzi.

Na zakończenie warto podnieść jeszcze raz postulat wyrażany parokrotnie w różnych fragmentach niniejszego sprawozdania. Otrzymany obraz opinii społecznej ma charakter statystyczny. Uchwycona w nim struktura poglądów na instytucję wojska ulega niewątpliwie szybkim przemianom, których kierunku trudno jest dziś przewidywać nawet hipotetycznie. Oddalanie się w czasie od zakończenia działań zbrojnych wojska z jednej strony, zaś fluktuacja nastrojów pokojowo-wojennych, związana z wydarzeniami w polityce międzynarodowej z drugiej, muszą wywoływać mniej lub więcej trwałe zmiany w poglądach i stereotypach społeczeństwa związanych z problemami militarnymi. Na-przeciw tym samorzutnie kształtującym się poglądom wychodzą, za pośrednictwem środków masowej komunikacji, instytucje powołane do kształtowania opinii /np. służba polityczno-wychowawcza w wojsku/. Ustalenie kierunku zmian zachodzących w społecznej świadomości, umożliwić mogą badania powtórzone, dokładniej - powtarzane w określonych odstępach czasu.

STRUKTURA BADANEJ ZBIOROWOŚCI

I. Wiek

Ogółem	18-20	21-24	25-39	40-65	brak danych
Osób	2385	181	260	1017	926
%	100,0	7,6	10,9	42,7	38,8

II. Wykształcenie

Ogółem	podstawowe	niepełne średnie	średnie	niepełne wyższe lub wyższe	brak danych
Osób	2385	1321	486	420	144
%	100,0	55,5	20,3	17,6	6,0

III. Zawód

Ogółem	robotnicy	rolnicy	prac.um. bez wyższego wyksz.	prac.um. z wyższym wyksz.	oficerowie lub podofic. zawodowi	inni	brak danych
Osób	2385	884	826	424	132	4	97
%	100,0	37,0	34,6	17,7	5,6	0,2	4,1

IV. Obszar gospodarstw w hektarach /tylko posiadający ziemię/

Ogółem	poniżej 2 ha	2-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	powyżej 15 ha
Osób	868	76	369	353	61
%	100,0	8,7	42,6	40,7	7,0